

Índice

Ethonyeryo	2
Apresentação	3
Evolowelo	4
Introdução	6
1 – Vakhumalyaya elapo y' oMikani.....	7
2 – Ephattuwoelo ya Nlavula wAhaluwa.....	10
3 – Mpwexiwa ni elapo-awe	14
4 – Okhumelela wa elapo yo wànaKharamaja	22
5 – Sakhumalyaya elapo y' oMukhorho	28
6 – Khàpu Mmala oMuthali awecheryaka miteko sa ettaya	32
7 – Ekumunidade y' oMujeka – oMukhupúre	39
8 – Ethale yo Mwiravale oMonapo.....	43
9 – Echantisi s' oXalawe	60
10 – Ethale ya Elapo y' oNahavara oMalema.....	76

FICHA TÉCNICA

Apoio Financeiro: Trocaire

Processamento do texto: Comissão Diocesana de Terras

Correção do Texto: Daniel Sitara

Desenhos: João Travessa

Impressão e Acabamento: Novagráfica de Nampula, Lda.

Ethonyeryo

Atthu ahu ankhala mMittettheni sa Mmawani àkhalana wahal'aya. Wahal'owo okhumelenle mwaha w'omaka waha mulaponi munkhalaya olelo va. Nave-tho ti mwaha wa iyakha sinjene sokhala waya ni mukhalel'ola, ni yatana ni yola. Mwaha wa mukhalel'owo athu yahivira yinnuwihaka osuwela waya wa makhalelo. Vano ekelelaka oholo n'osuwela iwo, awo yahivira ettemulelaka omutthu aya, ephattu aya n'osuwela wira yahikhalana elapo nnikhuru nimoso n'atthu. Nnasa nikhuru n'atthu nrina itthu sinjene ni sottittimihiwa sa murohoni, sa miruku ni s'ephattu. Itthu iya sulupale athu anviraya ewixuttihaka amwavano ni masipo, solimalela sa makhalelo òwùka ni òkawelana.

Itthu iya sothene ti sohiyeriwa s'ephattu y'owùka y'anammittettheni yawo. Ti yohiyeriw'ahu. Nave-tho etthu ila anrowa wixuttihiwaka maloko òhòlo, siso-tho, enrowa olipihaka makhalelo òmutthu ni yohiyeriwa ya nloko nla.

Othukumana wa ihantisi s'awahala àlikeliwe khulempwa mulivuruni-mu, ti murerelo wa nloko n'aMakhuwa. Nlelo, onniphavela wakhweiherya athu ampaka nloko nla, murerelo aya w'okhalana etthaya yakamenlyaya olelo va. Vekekhai, ti etthaya yakhenlyaya ntoko yohiyeriwa y'amuhatat'aya. Volikana, mutek'ola, ovariwe ntoko vohijaliwa nNikhuru na Diocese nintthokiha Etthaya, nimphavela winnuwiha n'ukhapelela ephattu ya nloko n'aMakhuwa.

Kinniroromela wira ephiro etthukuliwe nNikhuru nla, enowerya watemuleliha ni wasivela athu akina n'alipa òtholathola wira evare miteko ni wilipiha ntoko yola mapuro makina, ethonyeryaka nttittimiho ni eyinnuwelo y'ephatthu ya nloko n'aMakhuwa.

*Tomé Makhweliha
Arcebispo a Wamphula*

Julho, 2002

Apresentação

O nosso povo que vive nas Comunidades Rurais tem uma sua história. Tal história é o resultado da sua fixação nas terras em que hoje vive. É também o resultado de longos anos de vivência num ambiente e em comunhão com este. Em tal ambiente o povo desenvolveu a sua experiência de vida. E ao longo da existência, ele foi ganhando consciência da sua identidade e consciência da sua pertença a uma terra e a um grupo populacional. Trata-se de um grupo populacional cheio de valores espirituais, morais e culturais. Esses valores que o povo vai transmitindo aos seus descendentes através de contos, canções, hábitos de vida colectiva e solidária.

Tudo isso torna-se património cultural colectivo das comunidades. É nosso património. Este também vai sendo transmitido ao longo das gerações e assim vai fortalecendo os elementos de identidade e legitimando a herança deste povo.

A colectânea de narrativas históricas reunidas nesta brochura, serve de tributo ao povo makhuwa. Ao mesmo tempo procura garantir às comunidades que constituem este povo, o seu direito de posse das terras que hoje ocupam. De facto são terras recebidas por herança dos seus antepassados. Igualmente, este trabalho, feito de forma desinteressada pela Comissão Diocesana de Terras, concorre para a valorização e preservação da cultura deste povo Makhuwa.

Espero que o exemplo desta Comissão possa despertar o interesse de outras pessoas de boa vontade e investigadores para empreenderem generosamente obras deste género em outros sectores, visando o apreço e desenvolvimento da cultura do povo Makhuwa.

*Tomé Makhweliha
Arcebispo a Wamphula
Julh, 2002*

Evolowelo

Elivuru ela enithukumanya molumo manjene ettottattottiwe ni Nikhuru nimosa na Diosese ya wAmphula, nnettetta mmawani nlaleyaka nikano n'etthaya. Ihantisi s'anammawani, silempwe ni nttava n'emakhuwa, sinninruhela osuwela omosaru w'atthu, onihyeryaniwa ni molumo.

Sohimmwa sithonyeriwe-mu, t'ihantisi sinvira salikeliwaka, ntoko ithale ni mikho sintonyerya yohiyeriwa yulupale ni yotikiniha y'atthu othene.

Eyulupale ya ihandis-iya ti wi memmo ti muryaya osuwela wa makhuru atthu, ephattuvelo yo wittittimiha w'atthu, okhala wira t'inoniherya ekhalelo ya murohoni enakumanyiha atthu akumi, n'ale avinre etuniya, atthu a vano n'ale anrowa oyariwaka ni-tho ephwanyeryo vasya n'esukeryo elempwe, ennithonyerya enamuna yotepaxa ororomeleya, wira osukiwe othajiri nno w'ephattu wira ohirimele-tho ni ohiliyaliwe, ni wira elalèriwe ale ahiwenrye osuwela.

Makhalelo atthariwe wira ettotteliwe ni ethukumanyiwe molumo-ala sovariwa miteko sovirikana. Opajerya wene, atthu a nikhuru nowettetta vamosa n'anammawani yahivanela n'anakhulu ni makhulupale ephattu, walà atthu yale anàlela ihandisi sa mmawani, ahitthelela ithu sotepaxa ohimya makhalelo atthu mukasetini mowiwa.

Vanenli, molumo-awo alempwe sisale salikeliwaya, ettharihiwaka ehimeriwo-aya wira esukiwe ntoko silavuliwaya, enamwi ehajereriwe makhalelo enamuna y'epakeliwo ya ihandisi ntoko othonyasa, wonihiriwa ni sowira, ni nsu ninlaleya.

Vaneraru, solempwa iyo sotokosiwa ni soreheriwa n'atthu ovirikana anlavula nttava n'emakhuwa.

Mutek'ola onnithukumanya ihandisi sa ikomunidadadi sinjène sa eprovinsia ya wAmphula, ohihiyaka ottuli ovirikana wa ilavulelo ntoko salikeliwaya. Solempwa iyo, ohiya ithu sikina, sinnihimya othama w'atthu, omaka mittetthe seiyo sakamenlyaya olelo-va, ekawanelo yomwene mulaponi, sinnihimya-tho sokhumelela sulupale siniwàsa atthu, ihandisi sominyala ni wilipiha ekhottaka makhalelo othakhala yireliwaya okhathi t'ukathi,

n'ihantisi sikina sinkhaliha ni sinlipiha wùpuwela omosaru w'athu a-mwilaponi.

Prof. António Muagerene

Ir. Paula Camata

Mwa nsina na Nikuru na Diocese ninlaleya nikano n'ettaya;

Nampula, Julho 2002

Introdução

Este livro reúne um conjunto de textos recolhidos pela Equipa Móvel da Comissão Diocesana de Terras da arquidiocese de Nampula, no âmbito da divulgação da lei de terras junto das comunidades rurais.

Escritas em língua materna, Macua, as histórias das comunidades, trazem-nos o saber colectivo das nossas populações, transmitido oralmente.

As narrações aqui apresentadas são apenas histórias que giram entre contos, lendas e mitos que representam um grande e admirável património colectivo.

O valor das histórias reside no facto de que nelas se encerra a identidade dos grupos populacionais, fonte da auto-estima das populações, por representar a componente espiritual que liga membros das comunidades, entre os que viveram antes, os actuais e os que virão, cuja recuperação e conservação na forma escrita representa a maneira mais segura de preservar essa riqueza cultural do iminente desaparecimento e esquecimento e de divulgar para os que por diversas razões não as podem penetrar.

A metodologia utilizada para a recolha e compilação destes textos compreendeu diferentes fases. Num primeiro momento, os membros da Equipa Móvel, enquanto decorriam os cursos de divulgação da Lei de Terras junto das comunidades, os mais velhos, entre autoridades tradicionais ou simplesmente pessoas contadoras de histórias da comunidade, foram narrando as histórias e factos mais marcantes da comunidade ou grupo, ao mesmo tempo que eram registados em cassetes audio. Num segundo momento, os textos foram transcritos tal e qual foram contados, mantendo-se as marcas de oralidade para salvar o estilo como foram contados, apesar de não terem recriado as características da situação de produção das narrativas como a gesticulação, a dramatização, a voz que enuncia. Num terceiro momento, foi feita a análise e correcção dos textos circulando por vários falantes da língua Macua.

A obra inclui histórias de várias comunidades da província de Nampula, mantendo as diferentes formas dialectais de como foram contadas. Os textos narram entre outros aspectos, a migração, a fixação nos territórios hoje ocupados, as estratificações do poder local, os factos importantes que marcaram as comunidades, histórias de coragem e bravura na resistência às intempéries que o tempo e a circunstância reservaram às comunidades, enfim histórias que mantêm viva a memória colectiva das comunidades.

Prof. António Muagerene

Ir. Paula Camata

Nampula, Julho 2002

1 - Vakhumalyaya elapo y'oMikani

Elapo ela, nrwaka nno nrimorwa, mulipa onruhale ari Mwene Moti - muno. Aavira mumu, aruaka ophiya n'ohitto-nno.

Arwa aphiya nno, arwa nikamuthukumela yowo ene ekhalayi akunya ehinarwe-mu, ni kamuthukumela n'umwenaiye.

Nimuthukumelaka n'umwene, yanivenya mamwen'ale yarapihiwa makhanwene ekuxaka musurukhu erwa ekoniwana mpani, akhumaka

siso, arwaka avolowaka mukina, arowaka avolowaka muginaku ari mwene oròthummwa.

Nto, nenlo narowa arowa iwe ekilathi, koloniya erawe ahinaphiye mu, nto vano arwa iwe arapihiwa omwene w'orekule, àkuxa ahimaiye. T'anaMurokwe apweherya nno ephwanya orekule ekalapa. Eriwa yahihhiwa orekule erowa okhala xefi.

Avehiwakavo owo orapenle vo xefi Khanloha, aRufino Makwette, tarivo vá. Nto-vale, vomweneni vavale terokhalevo elapo yothene ela mamwene ekarapara mpawa.

Masi eriyari ela, khalayi yehaniwa Pattá. Nto Patta ole erefikhiriwa wira: nkahanna nto-vo okhanlaye Pattá, khi muratthi ola, khi muratthi ola, Mikani okhala wakhala waya Mikahi; vakhwa-mo Mikahi, ikakhala pure Mikahi. Nto vale, irwa upuweliwa wira: Halali nenla nikhanlyawe Mikahi, mwireke Mikani.

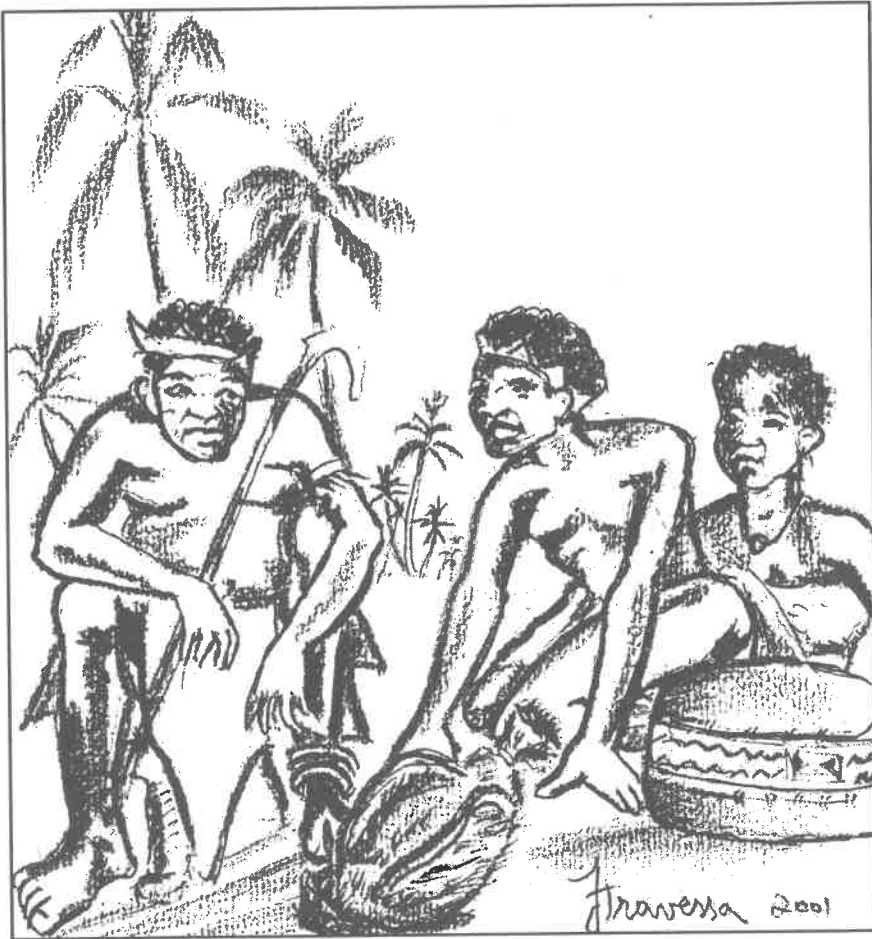
Akunya varwilyaya ekariwa nimwireke Mikani, atikheliwa Mikani, nenlo akakhala Mikani.

Muratthi ene ola vá, Mikani ola apajenrye omwareya mpakha orowa ophiya o Moma. Nto eriyari yela vá, vosenturu yela va Mikani, vá Pattá, tivennyaiye ákhala etthaya, yela ekhala Pattá.

Nto ayaka wulula, Mikani-ola muró, kahi etthaya yela Pattá. Elapo ela ori Pattá, oPatta yole sarivo itthepo sarwa, saviraka múmú, manawu pwata, pwata, pwata namwatteya, okatherenya nno ni ikuru.

Nto atthu-ale anòneya ekariwa khúú, mone iya ivinre mú, iya khuriwa: yahipwata, yahipwata. Yiriwa elapo ele eri yosivela, nto itthepo ikakhala mómú, yampwata ekaro nsova mahiku maili, mararu, evenyakavo ekaro ele.

(Micane, Distrito de Moma)

Yanirwa mamuene makina enamuxeliha yoowo.

2 - Ephattuwelo ya Nlavula wAhaluwa

Va mi kopajerya olavula, wira kimutthukule Nlavula, veralyawe ephattuwelo awe, akhalanaka nsina na Nlavula.

Onikhumiwa owani wErati, khinarwiwa oNlohiwa. ONlohiwa nno warwiya, t'akhuma mpewe Njelemu khuvira ettakasaka. Ettakasaka vale, t'akhuruwelawe Munamahatti-mu.

Munamahatti àvara mapuro onarina amulamu awe Yamwapattha, akhala ni Yamwapattha, vá pháviraya amulamu awe. Njelemu-ole amukhuruwelaka Nakhukulu, omuthara mpakha waNkayi. Vano, ala, amulamu awe ale Yamwapattha phavennyaya, khiyavira ettharaka mpakha mwinano waNkayi.

Eriyariru vale, yakela yakawanasa. Vale ti yaphwanyaya muro ola onihaniwa Nratta ehisuwelaka wira sokhala vo ihopa. Awo, vano ti yakolomolaya olima, elimaka vale yaMwapatth'ale n'amulamu aya ale elimaka epantte ekinaku. Masi vale valima Yamwapatth'ale, yahiphwanya ihopa vavale.

Vano, ihopa iye, sokolomola wiviwa.

Vohiya okhala n'amulamu aya ale akhalale a Njelemu ale a mulaponi mumu mwavirale elapo ele yatthukanalyawe muloko, yafeliwa-tho mpewe Haluwa, khiyaiviwa ihopa iye, ettanka emosa enarowaniwa iwe, ettanka ekina ohiwa nno. Ettanka ela nno, yahala Yamwapattha, yakhura n'aximamàya.

Mulamu aya yole mpewe, Njelemu ole okhala wira yena kharina elapo,

Vá vakhwa ihopa iya.

yammwimana. Yena pi'akoh'awe wira:

We mulamu, nrotthukasa muloko okhuma owani Onlohiwa nirwasaka mú, khiyavara etakhw'ela, etakhw'ela naphwanya yorera ntoko ela, we opajerya wene khiyarowana wu khihiyakhalaka hiyano ninthukumana nipuro nimosa, niriheke sai?

Vano, verasiwa vá vavá vaNlavula, vá vakhwa ihopa iya, khwiriwaka, vano vorerela pivai? Vaheliwa ephepa yolikana, ntoko khalayi, atthu awo khiyakhalaka mahiku manjene yamuhelelana ephepa, khíyalikana. Vaheliwa ephep'ele vale elikana, ti veriwaya. Vano nivaheryeke muro ola nsina naya Nlavula. Khíyakhala Nlavula, aniyariwa khíyayariwa mwemu mpakha varihu va, nnihana Nlavula. Maloko ala khavo. Awo atthu awo pahi; amale, Amusi anosarya, masi othene answela Nlavula. Khukhalaka ti maphattuvelo Nlavula. Mpakha olelo vava vá anihana Onlavula.

Eyo, ethale yalakeliwe ni ekomunitate local ya waHaluwa.

Nanano vá, kinahokolowela-tho olavulasa iwo. Opewè, nipuro nenlanno, Nratta nla ninlompia, anithukumanasa, anamulosiwa anajuhapa, atthu answela pahi olompa, emulompaka Muluku yawo vamosa.

Ekhalaka vamosaru, othene ahu ninnikhala nivekelaka epula, nivekelaka wira khóó eretta ya mmurimani. Ninnirowa olompa vavale Muluku anoneleke epepho. Ti mana vá vanikhalaya Nratta nle nisakihalyahu nitteliwaka murima, nlelo khiyihana Nlavula.

Niilelo vá nipuro nle khinimphavela oleva ni khininthuna wira nalevale.

Ni khinnona worowa, nenle ti nipuro nahu ni mapuro ayariy ehu,

nintthunahu wira nnorowa nipuro nikinaku-tho khuvira

nikwattankweyaka elapo y'anene:

Miyano kinlavula vávavá ki mwana oyariwa ni Njelemu yowo, ni a muinna awo Yamwapattha, vamosa kinyariwa mwemu. Miyano nsina naka ka Abel Machado, ti nsina naka, kinyareliwa mwemu khíyona iyo. Kiyariwe eyakha 1935 piuyariwaka. Nihimo naka ki mMirasi, Yamwapattha t'amulupale aka ni Amirasi. Njelemu owo Mulaponi, apapa mi okiyara.

(Alua, Distrito de Erati)

3 – Mpwexiwa ni elapo-awe

- *Moni tithi!*

- Moni

- *Eháli?*

- Vakhani vakhani.

- *Hiyano ti yohi ninvaha mutthenkeso wa etthaya. Iwo amala onleliha? Nkahaya empwexiwa ela va, yentte sayi yela?*

- Ampwexiwa, orekule aphwannye othanathanaru, yari khápu. Opajerya yari khápu. Empwexiwa ela ti ya khalayi. OMpwexiwa ti wakhalayi. Hatá akunya erwaka, aromphwanya-no ni elapo awe. Ti muraji oholela elapo yothene-ela okhala okhanlyahu nno. T'okhanle mpewe ohóla. Ameya apipi, n'apipi aya apipi yamutthara Mpwexiwa okhala p'ahonle, mamwene othene khíyamutthara, mamwene makhwawe. Nto elapo khíyannuwa.

- *Va, Mpwexiwa ola akhuma wowi?*

- Àkhuma wàna Mùrula.

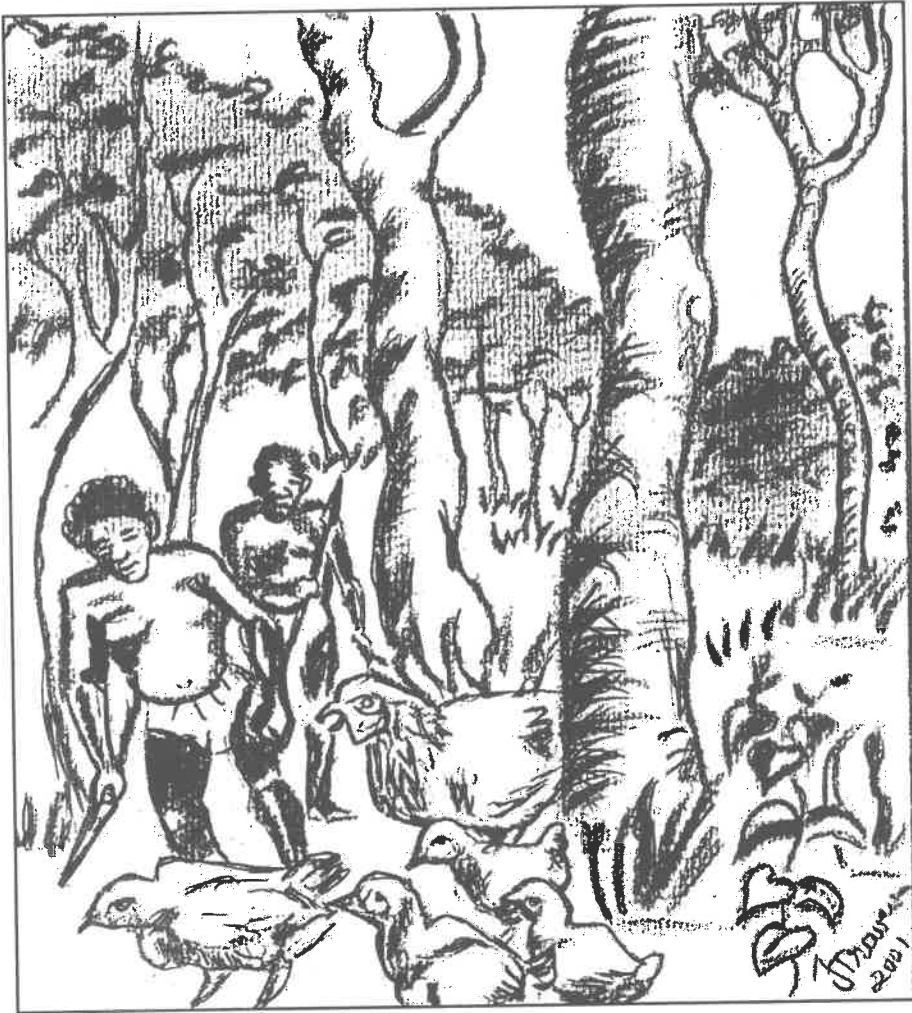
- *Wana Mùrula elapo xeni?*

- Elapo, nto nkinsuwela. Kiniwa nto wa Namurula.

- *Va nkahaya, nto arimwi n'orwa khumukilathi Mpwexiwa-ole? Ventte sayi ohalaka okilathi mumu?*

- Kosuwela wi vamwinre sayi omusivelaka-mu. Nto kahiki mota samusivenlyaya. Khalayi vanaxeriwa ehako, á á: owo aruha ilyakhu sawe, khunaxerya ihako, elapo-ela yatthunaka okhala yawawe.

Ilyakhu iye khisavariwe: ahikhala tu, ilyakhu iye khíyakhala n'ila khinakhala elapo awe Kiwalyaka.

- Aropweha ilyakhu iye? Á á khikilathelaka analipelela?
 - Aropweha omwako iwe, khunavinya arowaka owani wana Mùrula.
- Okathi w'otthika, aphwannye irelanne.

- *Mwako xeni wahiyalyawe?*
 - O Malipa.
 - *Va kireke orwa-worwa varwiyawe akhumaka wu, àlukamme o Malipa weiwe?*
 - O Malipa. Á á, akilathiki khi xeni mulyakhu awe, ilyakhu iye ákilathale weiwe ole khunavinya arowaka owani. Okathi orwiyawe ophwannye ilyakhu iye irelannène.
- Nto norwa khíyakhala elapo-awe pahi, khíyakilathi. Yawerya khíyamutthara ottuli.
- *Vo masi ti silini – vavo khalayi?*
 - Hatá ameya apipi yíra ehiyariwe, mana mamwene ahókwa mararu ari iwe-iwe.

Mpwexiwa ole mulupale

- *Maxikamolo pàpa. Moxeleliwa pàpa,*
- *Koxeleliwa, kahiki ehali.*
- *Mi kinnikhala akumi vakhani, vakhani, à à. Miyo va kaphavela mukilèle ethale wa Nampwexiwa. Nkahaya vinre sayi Empwexiwa ela?*
- Á á, màlakani. Á á yampwexiwa ale, vale munira muh|suwelaka atthu va!?
- Á á khúú, nkinsuwela.
- Ya Mpwexiwa ale mosuwela ole Mpwexiwa mulupale?
- *Nkahaya envira vavi eyùlupale awe?*
- Mpwexiwa ole mulupale hata warwahu namuroromela Mpwexiwa.

- *Á á khata nloko nothene niriwe nlokóó ni khata ekuluttu yiriwa ele ekuluttu, atthariwa ari Mpwexiwa?*
- Ahàà, akunya ehirwiye vo. Wi n'ekunya, okathi ula nno viriwa y'ekunya, yamòpopiheryaniwa, hoye? Kenre ehinatthi orwa ekunya mu, Mpwexiwa varyawe mu àtenke ehili oMalipa wawe weiwe, mutakwani eriyari, mukulukhan'awe Mukelena, yole arowanàà, ahokolowa, masi akhumaka wa Namurula vá.
- *Wa Namurula elapo xeni?*
- O'Ribawe, nto nkinsuwela elapo xeni.
- *Vá àri mekhawe-vó, walá àri ni mukulukhan'awe yola pahi?*
- Ari ni mukulukhan'awe, ni ya Mphattiwa ni ya Khamwana, ya Mwesiha. Tiyarwanyawe-mu, yiriwa kottharekeni ottuli-iwo, ni mi kinnitthuna yeyo. Àtonthe ya Mukwepere mu. Akelaka-vale.
- T'atonthyaawe Mpwexiwa-ene mwanène eriwa Nópenna, nsina nawe na Nópenna. Okhala-mu awettihaka atthu ale, arumiwaka ni ya Mphula, yári atat'awe vale, yari amuhim'awe, mulupale nkamusuwenle. Ya Mpwexiwa, nnya nihimo naya nimosa, Amulima.
- *Nihimo nimosa ni ya 'Mphula?*
- Ya'Mphula ni ya'Mpwexiwa yarokhala mutthu ni muhim'awe. Nave katthuna wiraka yawo, nave ohikhala mutthu ni muhim'aya, yári omusi pahi, omusi pahi, kireke omusi, ya Mphula ale yiriwaka ya'Therela, ehinatthi wireliwa ya'Mphula, yiriwa ya Therela. Vale ya Mphula yireliwa iphula seiye saharere wunnuwa. Ya Therela ala, khiyamurowela ola, khiriwaka mwamurowele, khiriwaka muri vavi? Khiriwaka kiri

oMalipa-vale.

Khiriwaka mwakhaleke weiwo. Ale khiyarwa, khiyakhala nno sintthunaya vale vávo vó, okathi aya awo sirasaya ni mukulukhan'aya yola va. Khiyàlevana.

Vano nto nno warwaya ekunya ela, piriwe nto nnimwaphavela ma Rekule yinjerereye, kharere oyeve. Ya Mphula mekhaya khanwerya wettelela elapo yothene yawaya ya'Mphula, ohikhanle-tho mukina. Khukela yakuxiwaka, yarweliwaka yaMpweziwa, khiyakela vale.

Ekelaka yakuxiwaka maxira enannyiwa, vamosaru nihiku yanniywaya yaMomola, nihiku yanniywaya yaKaramaja, n'ala nave ti nihiku yaMureveya. N'ala nave ti nihiku yinniywaya, khunavinya erwaka nno. Orwiyawe, khunakhala Rekule tu. Àri rekule mu. Vavo erawe ahikhwiye. Nnakhala yala annkhala, hi na Rekule, khavo-tho, erutthu yarinawe. N'uyariwa mwana mwamulopwana, ophwaneliwa. Ahiyariwa. Àhasuwela olepa. Masi vavo vo wiriwa Rekule owo onorwa vo, akhala Rekule.

Òrekule ola, pàpa, kihowokeni, oRekule onnyeriwe, okhala wira etthu aya ela ti yakhalayi. Mulupalé, namwira mulupale.

Eromphwanyererya ela y'erekule, okhala wira akunya varwiyaya mu, khata mutthu, nnakhala yowo anthukumela wi khúú, kire etthu vo kikhale Rekule xeni? Akunya akhala akuny'ale yawáwo akhalayi, khiyàtthunana n'akunya.

Yòlola, Mpweziwa-ola okathi yowo ninlelo ekunya ehinatthi ophiya-mu makhula, makhula yattinkhawe-mu kharere.

Alá, alá àttikha, ira wira khahiyo wira akuxeriwa ilyakhu okattheliwa hoye, ira wira àkhwaka vale.

Mana mamwene yavithanaka, anvithana yaworu Mpani-mme ankhala yaworu, anireliwa wira anamwane ehikele.

P'attikh'awe ala anakhulu ala, ala attikhawe. N'ole khiyàhimya wi mi kottikhiwa wa Nampwexiwa, nyu mwanamwane mulemele nno.

Mukiweleleke nno ni mi kinrowaka wa Nampwexiwa.

Mpwexiwa, t'attinkhe athu ale othene ale, wira emutthareke.yàla, ole áthelaka n'ule emuthelaka. Kinona wira axilamu awe mu t'antte. Axilamu awe n'an'awe naxan'awe.

Ala, ala othene yari axilamuawe, vava yala yattinkhawe ala. Kireke, vanonaka vale ala yanimulemeliha? Mana mutthu attinkhe anamwane-ala yatta. Othene enamutthara Mpwexiwa.

N'olelo-va ya Mpwexiwa ala, Ampwexiwa yalàla yinryaya ikhalelo va, ahòkhwa maxexe. N'ethanu t'ula a ninano va, khavo alapuxiwe eriwaka eroke wa nalexàle, i i, othene ahu ni ninkhala, khi, w'ale vale khanwerya vale okusakuseya, ankhalasa vavale. Mana xeni?

Ole apajenrye Mpwexiwa, Nopenna, amalenle vavale, ni ottikheliwe vavale ni okelenle vavale ni vathi-va varyawe-vo. Kinòna wira onottomerya mpakha vathi. Ala othene ala anikhala vasulu enamuna yuheliwawe. Nto yohi othene nihalanse mu, hatá ana Mpwexiwa ala othene yohi nihalanse mu, khinnona worowa, owannyahu ti wenno wa naMpwexiwa mumu.

Hiyo othene n'a Nampwexiwa.

Apwiyamwene a wa Nampwexiwa ni miteko-saya.

Àà, mi k'apwiyamwene wa Nampwexiwa.

Mi k'apwiyamwene wa Nampwexiwa. Vakhanlyaka pwiya mwenne wa Nampwexiwa, vano makhapu àkhala mathanu maxexe. Mapwiyamwene aya a Makhapu awo ankitthara miyo, kikhanle mulupale.

Anenli aya, makhulupale othene awo a makhapu; envariwa t'envariwa owani, ankilipana mi kikhanle mulupale aya, mukhulupale aya. Ikóma sa mmawani mmo pahi, okhumelela n'okhwa, ankilipana yomi. Ottikhiwa, hatá t'ohano ala ala ekhwaka, atthu awo khata muteko onvariwa mmakhapuni mmo pahi, ma'Rekule yomi kinlipaniwa, mi kinpajerya, akinaku awo, khínakiserya.

*(Anchilo
Distrito de Nampula)*

4 - Okhumelela wa elapo yo wànaKharamaja

Nsina naka, ka khapu ya Nvila, ya Rantha.

Mulaponi mwaka, wa rekule aka, arekule Kharamaja.

Mota okhanlyahu mu; nikhumme oNamuli. Nnavinya oNamuli, mpakha oMurukuma weiwe, yakhanlyaya òpajerya.

Atata yari ya Naphura, nnavinya weiwe nthamelaka wi ninthamela oNaphome.

Masi wùwu natthawa ekotto, a Nttiyo.

Varwiyahu oNaphome iwe, nahorwa nahavya akhulukana, nikuxa ìlyakhu pili, muthupi ni nttehi, nroiha omwako weiwe.

Nahàvya akhulukana, ovethiwa moro. Nnatthikela wùwu-tho.

OMurukuma wuwu, vakhanlyahu oMurukuma, nomala miyeri miraru. Nnavinya nrwaka oNaphome.

Nomphwanya mwalyakhu ule, muthupi ule, othene orela otothola.

Nto novenya wu nnathamela nrwaka oNaphome weiwe nnateka ipa sahu, nnakhala, oNaphome vavale, wattamela omwako, opewe opottilo.

Vavennyahu iwe, nkela sakhumelelaka inowa, yakhumelelaka atupusi, erowa yakhumelelaka apwilimwithi; t'akhanle atupusi yawo.

Variye muro ole, mwako ole Naphome, òkhuvela nlelo oMuiti, nnathama, nrwaka oMuiti, nnakhala weiwe n'onvila yole.

Onvila ole, mota ophattakunwawe, ophattakunwe voNaphurani vava, wowi atata ya Naphurani awo yarokhala-wu, enànnya ya Nvila, enamuriwa ni nsina nla va nokivila. Okhapu ula mukuxeke nyuwano.

Ti niphattakunwe nsina n'onvila. Mpakha olelo vava, enakhala ohano.

Naphura, akhápu ya Rantha, mpakha olelo vava.

Gabriel Ramos Cozinha, oyareliwa waKharamaja, muttétthe w'oMonapo.

Miva kirino maxankiho, muxankiho orino aka, axitat'aka, apipi, yathukumanne poromosa elapo ela nipajeryaka othamela wa Nakharamaja nno. Vano atthu ale ahokwasa, naximai aka yayariwa wa apipi, yahitheliwa enayara anamwane enarowa-otá.

Vano atthu ale vakwasiyaya, kinniwithhana axihimaka, axisulu aka, wira nrwe nikhaleke mathala ale àmusihu ale akhwiye. Axisulu aka

khanthuna..Anorwa amalapo, khirwa khíyakùkhula ni mathala ale.

Nto mi kinakoha wi mathala ale kirihe sano, n'axisulu aka anokotta?

Ekharamaja ele epajenrye só. ONamuli, anvinya ya Namphiyo n'atat'aya

ya Mukhommwa, ya Mukhommwa khikela yakhala Munaphalavi. Ya

Namphiyo khirowa yakhala Mwamuro-matthulu, yahikhuvelana mutthu

n'atat'awe. Ya Mukhommwa yari òttikhiwa. Ya Namphiyo yari

ottikhiwa. Khikela yavenyaka ya Mukhommwa, khiriwa, tata, mi

kinothama kirowe Munamaitha, khikela yakuxa amutthep'aya yamuthenle

mwana wa Namukhommwa, ya Kharamaja khikela yakilathi

Munamaitha.

Vakilanthiyaya Munamaitha, khikela yavenyaka yakharamaja khuriwa ni

mi kinothàma, kinrowa Munakhopa, orwaka Mmululi, khíyavilikitthuwa

mwako erwaka Mmululi, n'an'aya nave khwahiya atataya ale ya

Mukhommwa oNamaitha weiwe, ni ya Namphiyo, khàhiya okhopela

weiwe.

Kinniwithhana axihimaka, axisulu aka, wira nrwe nikhaleke mathala ale àmusihu ale akhwiye.

Nto Munakhopa memme khunapwinyuwa ohimmwaka akunya, ohimyaka orekule oriwa atthu ale nihaphwanya memme mwavirasayamo-va, oniriwa nto-va ohanle Rekule. Yahathukumanya anakhulu akuny'ale. Vathukumannyaya makhulupale, enariwa, nkahayaka-va, nimphavela omphavela Rekula. Okhanle òkhala Rekule pani?

Khiriwa o'Rekula exeni? Ekohaka atthu akhalayi yari vavale.

Khuriwa orekula, mutthu onivekeliwa an'awe, khuyavara, khuyaroiha, khiyamunnya musatoro, musatoro kuyaroiha omutekoni.

Khiyariwa àà, eriwa ii, akina eriwa hi khinnánamwane, khinnanamwane, khiriwa ari n'anamwane anjene ti ya Kharamaja.

Akunya khiyakoha ya Kharamaja, munniwerya orekula?

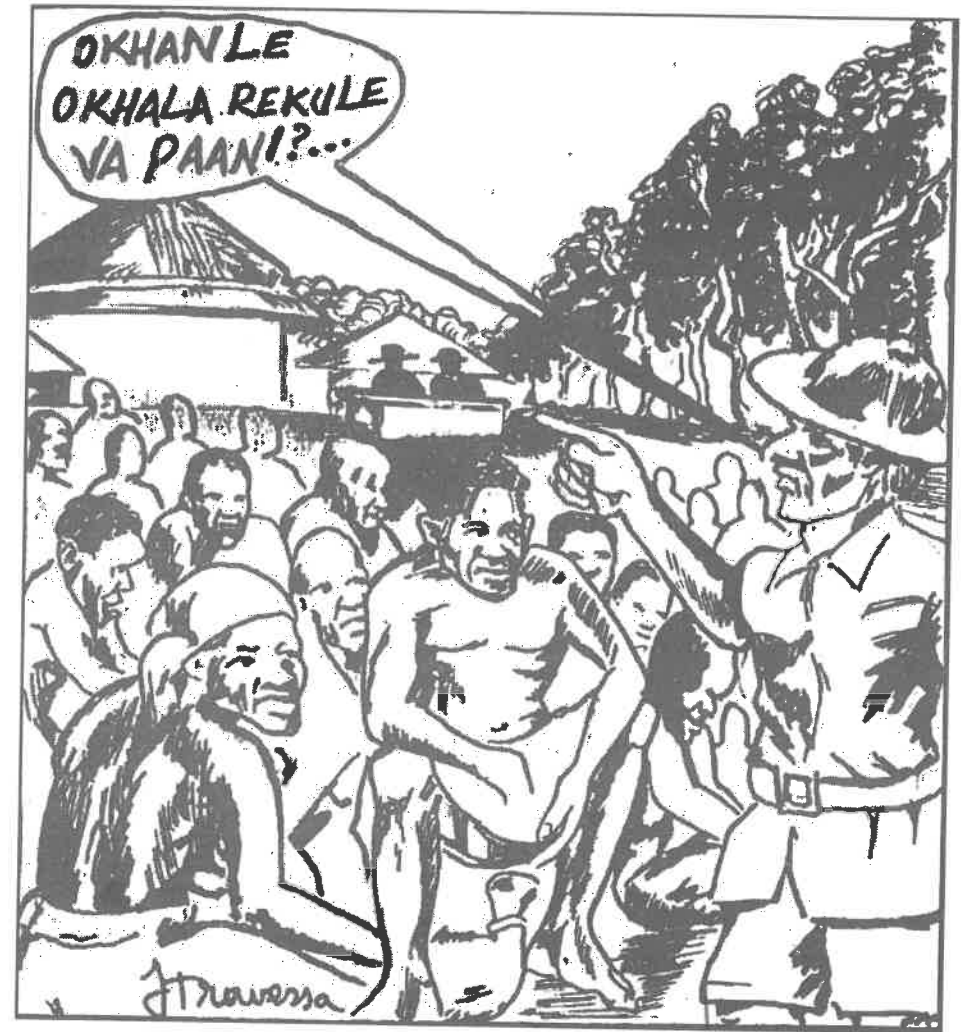
Ya Kharamaja khiriwa mi oRekula kinniweya-tho

Nolepekeni? Khiriwa kilempweke. Khiyalempwa nsina naya ya Kharamaja, yakuxaya nohi-sayi- nohi-sayi yakuxaya.

Khiyihaniwa opoma valempwa marekule ale ekawelasiwa ilapo othene elikana. Khiyavinya yihaniwaka opoma. Yihaniwa opóma, khiyariwa nkahayaka-va niwihanaka aRekule ya Kharamaja, mwavareke atthu, okhuma wa Namutholo, omukanoni y'aMphula. Munkela omuttharaka Mwepelume.

Khiyavira sisale mpakha wa Namuripa. Khiyavira sisale mpakha vale atthu ophitana.

Khiyavira mpakha oNamina, omukanoni n'oMukhupure orowa khurwaka no Namaitha elapo eriyari yothene-ela khukhala yaKharamaja.

Vathukumannyaya makhulupale, enariwa, nkahayaka-va, nimphavela omphavela Rekula. Okhanle òkhala Rekule pani?

Nto khíyapakiwa Makhapu sisa-nto ti vale yiriwaya mwavareke atthu, yavara atthu a mulaponi mothene mmo. Nto atthu-ale akina yanona onanara eriwa kwaá; atthu-va vale yiriwa mwavareke an'inyu yahimmwa wavaraka nàiwe-iwe? Khínasuwela. Khíyaheliwa Kharamaja. Ókharamaja khiyàkanenle ni mutthu, khakawanne ni mutthu. Osuwela waka vinre siso.

Nihimo naya Alukasi ni mi ka mulukasi, mi tá tata.

Awo Alukasi. Aphwanya órekule . Ohókhwa ninvitha vate vawe.

Anarwa anenli aya, oyara wa murokor'awe, ohòkhwa, onatthikela ola, wavitha atat'awe, ohòkhwa khikela-tho Namukuxe musulu aya arekule ala. Pukilanthé nto va owo okhala. T'okhanle Kharamaja.

Makharamaja akhwiye mararu pahi.

*(Régulo Caramaja
Distrito de Nampula)*

5 - Sakhumalyaya elapo y'oMukhoró

- *Elapo ela nrihu ela eniriwa xeni?*

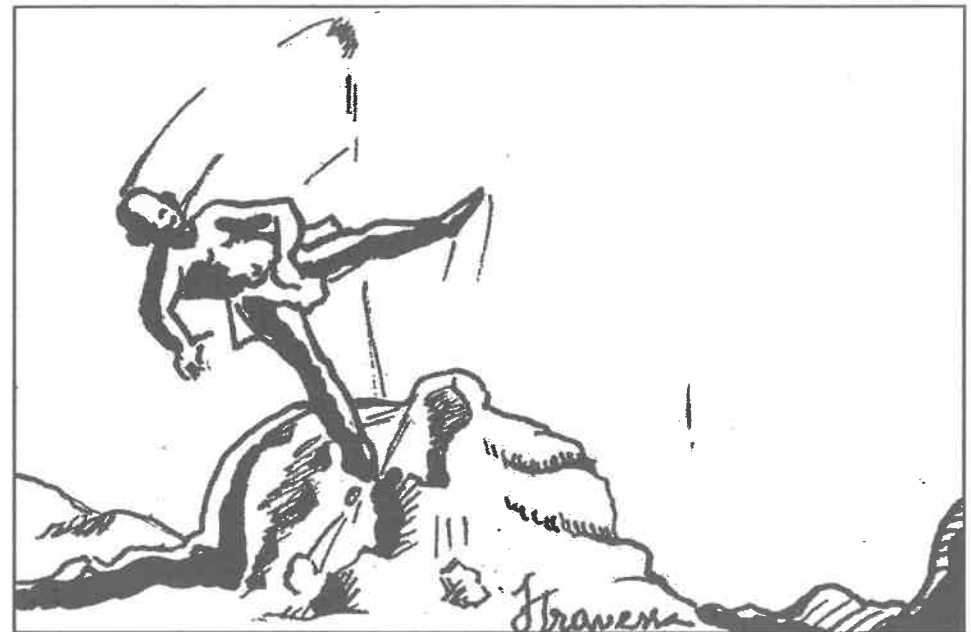
- Eniriwa wàMukhoró.

- *Emukhoró aya xeni?*

- Emukhoró aya, ehalaka muttethe ola okhala wàMukhoró, ekhumelenle ni enamuna ela:

Khalayi atthu a muttethe yola, okathi waphwanyaya masoso, ohàwa, ikhotto, wala ivari, yatthawela mwako ole.

Nto vamwako ole, nto va mwako vavale vale vákhala-vo, wala vokhala nlelo nipuro nothererya, nniraiye mutthu wavirakà vo wettaka, khiyatherekuwa khiyamora.

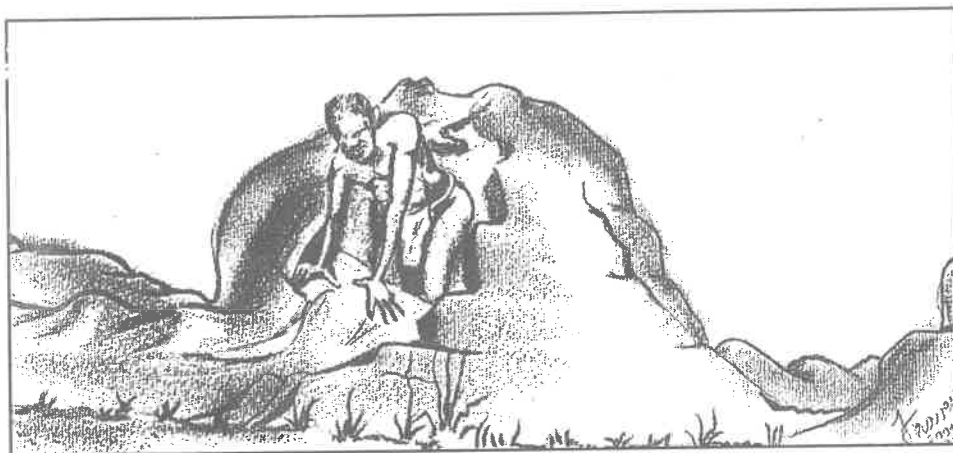

Nto, atthu yale ahonelela wira nipuro nla nri nowopiha.

Yanirelana yaleru wira mwaviraka mukokhoreke, mwapaseke, ophavela wira nvirevo. Nto nave akunya yatemwela wavara atthu yale yahaxaya.

Nave yantemwela wira evire vavo.

Nave yaphiyaka, okhala khiyetta mekhaya, yakuxiwa-tho atthu a mmuttettheni-tho mumu, yaphiyaka nave yanileliwa, mukokhoreke. Eyo piyo mukhoromeke, mwapaseke nvireke.

Eyo piyo mukhoromeke, mwapaseke nvireke.

Nto mukunya okathi ene yowo, tuvanhaiye nsina mwako ole wira nno waMukoro. Okhala wira tho vasulu vavale atthu awo yanirikavo mäsì yari vavale, vari nratta-vo n'atthu anjene yari vavale yatthyawa ekhotto nsina na waMukhoru nihiyeriwe naxitathihu apajenrye okhala muttetthe yola.

Nto hiyo-tho ninniroromela nsina nahu nenlo, ninnuheryaka naxutthaka nave anihu wira ela elapo ahu ya waMukhoru, okhala wi othene ninkhala mumu, axitith'ihu awo avithiwe mumu, hiyo nnayarela mumu anihu, nave ninliplelela-tho ovithiwa mumu.

Ti mana hi muttetthe ahu ola waMukhoru, hiyo ninniroromela-tho muttetthe ahu yola.

OMuhikati wakhumale ni mäsì

Oholo waya ninrowa wiwa ehantisi ya nsina noMuhikati.

Emuhikati ela epajeryaka, atthu avinnye o'Namuli, khunarwa orattani, ophattunwe Muhikati.

Masi vaphattunwaya, atthu ale varwiya ekilathi vale, mpantta enakhula ehime enawurya, enarapa, okatakata.

Vavale yahahiya alukhu aya, erwa enakhala vava orapa, masi yahàlela oriwa masi váá, mpantta ola murapeke, mpantta ola muhirapeke. Nno yokhala yotakhala.

Masi vavale, atthu yale, okhala wira alukhu àrowa okela yakataka iwe, arowa okela osapasapaka weiwe.

Vano ale yahanle, akumihiwa nipuro nle n'akhulupale yale akhanle ti yakhala muttetthe yole, amukweya mutthu eriwa wu: n̄yu mukhale munimukhale'kwarata-va. Masi okwarata anyu ola, hiy'ano nintthuna wovahakani yorerela yokhura, masi muhetteke vanjipale, arwa omphavela masi ala owurya, wala omphavela orapa, mpantta-ola mmukhottiherye.

Masi ni ekekhayi, vavale annorwa akunya, orwaka ophavela mäsì
owurya, annorwa akunya oriwa: nkahaya va; khuriwa: úú, mäsì nno
khanwuriwa, mpantta ole iwe, vanokatiwa.

Vanokatiwa? Khiriwaka, áá.

Akunya ale akolomowa wupuwelela oriwa vava varyaya onakhala
okatiwa, nivahe nsina na Mwekati. Hatá olelo va hiyano niyariwe,
ninnalèla axanihu, axisulu ihu, axirokor'ihu, wira ophattuwa wahu
niphattunwahu, nsina nla niphattunwe oMuhikati. Emuhikati ela
omalamaliha waya, akunya p'átthwenle, wiriwa Muhikateke-va. Vavale
vahimmyahu hiyano n'akuny'ale alipihenrye vavale wiriwa: Muhikateke
va pahi.

Olelo, okhàla onrumelela mpakha olelo vankhumelela akhalaka
eMuhikati ela pahi.

Yinnuweke, hata enaphiya ottaiwene, nnakhwa hiyene ninlavula olelo va
n'anihu anihala ahimya yeyo.

Miva kinihaniwa nsina ya Khamulya Xefi Khamulya, Rekule Namwana.
Òwanli aya t'oMuhikati wenno.

*(Muhkoro
Distrito de Muecate)*

6 - Khàpu Mmala oMuthali aweheriyaka miteko sa ettaya

Kinotthikela-tho ohimya nsina naka miyano va n'anamunjene kirinaka,
khàpu Mmala Mutháli Murima, n'anamunjene kirinaka vava. Muxankiho
nrinahu vowira wi mukwaha wopajerya yarwiye ekumunidadi, nikilathi
nnavanela, okhopela-íwe, yaronsiviha mwa mákha, vavo nóna eyo,
vakhanene, nomwira úú etthu ele etthikeliwe.

Nihiku 16 mweri ule ovinre, arwiyaya vava anamunjene arinahu vava
yahakhula wiriwa:

Mutthike tho murwe mùluxerye muteko ahu ola. Nto vavale enatthika
olelo nikhanle nihiku 21, nrwa nikilathana n'anamunjene ala ari vava,
wiwanana mwaha wa muteko ahu ola. Vavale, norwa ovanela, nnahala
ninlelaka wira yarwiye, vowira opajerya wene nsuwele mikano sahu.
Mikano íya sarwa, epante yarino mutikiniho.

Ti yaKavala, nolokiherya olelo vava, wonimalela muteko-ole.

Novahana matata wira khiwavo-tho. Pahi, ninlipelela oheliwa mikano íya
vowira wi nisuwelexe ni yaKavala ala yatannahu, vowira wi ahona orera,
nto n'anamunjene yala arinahu vava, atthapela wiriwa muteko ahu ole ti
worerene.

Masi nihihiye nírerihiwe-tho, nivire nikhaliheriwaka mpákha nakhelele
mikano sahu seiyo nikhanle ninvekelahu, vowira wi nosuwelihana
nikhanlyahu mikano sothene. Nosuwelihana ni yaKavala ala ninlannyahu.

Hiyano yonimalela, khinihanle-tho otthikela yela. Manyakunyaku khinrina.

Nto ohanle olipelela muteko ahu yola mikano seiya, nrwe-tho saliwe ikhomo iya nimphavelaxahu. Vowira wi ekumunidadi ela, etthu yasivenle anamunjene ala nrinahu vava, atthapela wiriwa úu vorera, naxitokwene ala arwiye olelo, nettaka nihiku 21.

Nahivelavelana mahapari owira navareliwe nihiku nimosa pahi. Vavale ti mana oriwa wi olelo nihona orera muteko ahu ola hiyo.

Okhala wowakuveya, ohipise, nto wákuve olikanyiheriwe orattene nikeleke omiholi ekumunidadi ahu ela.

Ethale y'elapo ela ya wanaMuthali.

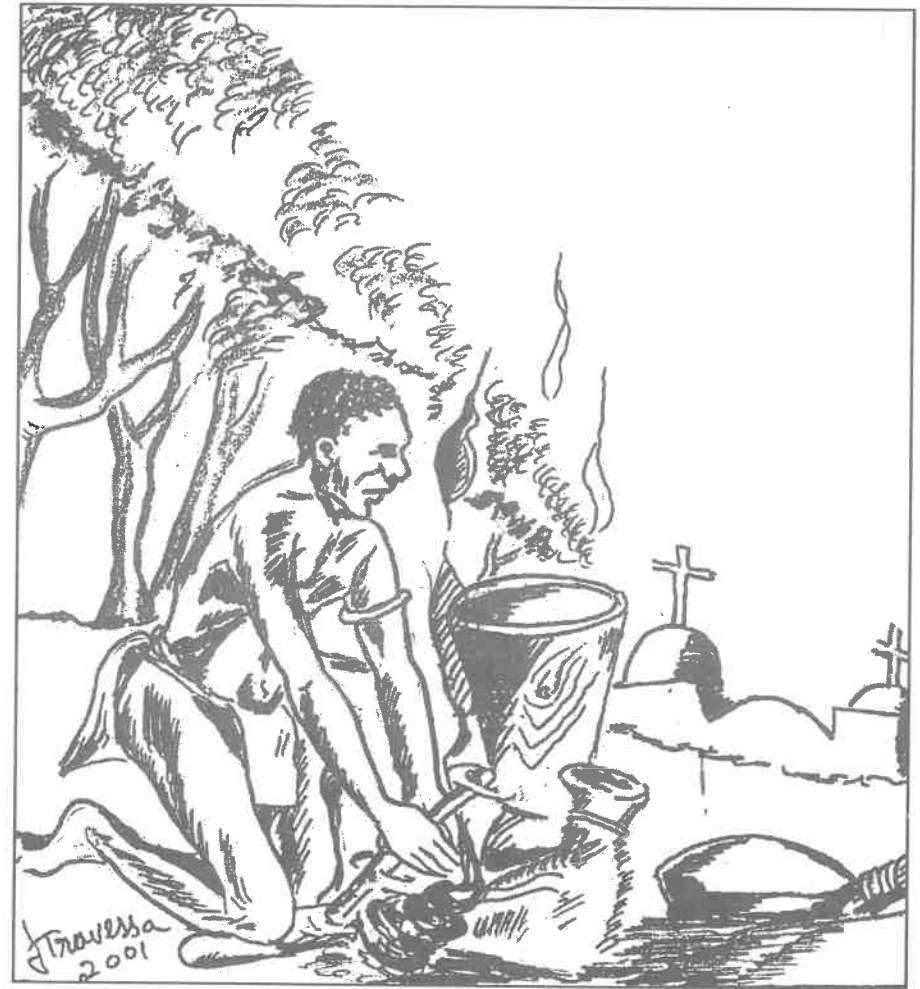
Epajeryaka enamuna (mota) sikunxahu hiyano ni ehalaka ekhalaka yawihu-mu, yakhanle-mu opajeryawene-wu, warwiwa, ophattunwe atthu yarwiyaya, yarwiye ti yaMukepere, khurwa akhumaka mùmu. Varwiyaya omaka mu, khukela sakhumelelaka itthu soviha ni iphepele, itthu sene pahi.

YaMukepere khiriwa hi, nnovikana. Khíyavikana erowaka oKhurani. Okathi ovinnye yaMuthali, nave ekhumaka wu oNamuli wu arwiyaya, khirwa khíyamaka elapo ela.

Amankaya, khukela yavinyaka erowaka wa naMukepere, erowa wakoha yaMukepere elapo eyo: kiniphavela miyano kimake n'an'aka. Nkela yakhuma yaMukepere, khuriwa: Muroke mwamakeke. Masi memmo munamwi mmakakaru, ovihamo.

Anamwane yamukhwasa iphepele, itthu sene pahi. Muroke mwamakeke. Khíyemiheriwa ya Muthali, khíyamaka mu, hiyano ni ya Muthali, khíyakhala mulaponi mwaya.

Khíyàphavela akulukhana, khíyarowa nkela wavethiwaka moro, khíyattiyeliwa itthu sari sotakhala.

Okhuma vavo mpakha olelo khíyakhala elapo ahu hiyano a naMuthali. Mpakha amuharoiye onihya mumu, mpakha khíyaphiyaru hiyano nihanle, nihalaka mumu eri elapo ahu.

Ela, avinya akela Muthali okathi orwiyahu wa naMukepere oviraka Mukepere, enamwiriwa nthamwene, mukivahe nthala. Enariwa, mpakha okhopela wu vaphiyalyaya okhopela wu Mukepere oviraka omuriwa, vonto munkela okhala Muthala. Yele enakhala Muthala.

Vano kolono ira ohinatthi orwa. Mukunya orwiyawe enalottiwa isinyalo, isinyalo seiye, mukunya akelaka mmaxirani, varwiyaiye mulaponi-mu khapavela olepa-nto Muthala yomwiriwa, nto Muthali. Enakhala aMuthali ole ekhopelele, vale ole okhanlyawe sisale, onakelela owereiwa.

Yanwereya nnya sari miyoso.

Onalyawe wi eretta ele ennikiwereya, onavenya omuhiyaka musulu aiye àri oMurrupula, omwira: Va orett'ola onnikiwereya, okiwereya hiha, nkivona, aroweliwe musulu aka arwe avareke muteko aka ola w'ekhapu. Yole ahivinya musulu aiye onarwa. Orwiyaiye, ahaphwanya, atat'awe ale ahikhwiye. Omwiriwa va kiwihanakani musulu aka; kawirelani, mukele okunya ola, mi va kinowereiwa.

Vavale kholekenle Muthali onakhwa.

Ole ekhopelele, mwapina okhopela, okela hihale, okela opuro w'atat'awe. Vakenlyawe hihale, olapuwa muro onakhala okhopela wenno, mwako oniriwa oNawithipele. Onakhala vavale, onakhala vavale.

Numala eyakha ekinaku n'ule òvinyerya okojokhowa, anamwihana musulu awe òyariwa ni amurokorawe. Ii, vava musulu aka ni mi kinnona okojokhowa. Vava onakhala ni musulu aiye ola, onamuhela okhàpu.

Ekhapu yele vo, onettiha ekhapu tu, yele tu enakhala tu, enakhala tu.

Vonnaiye okojtokowa, nave vava: Ii, kovala nnya kinimuhavya musulu aka. Nto onavinya musulu aiye, t'ole okhanle ole Mmana.

Okhapu ahu ola khokenle mutthu òttaiwene, akenle axisulu awe axirokorawe ni atat'awe. Khukeliwe mmalapo.

EnaMuthali ela, ole khapu, mwene namukhuluwi vakhanlyawe mwene, òkhala n'amusi aiye. Yale nnalesiherya mwaha w'omwene ni ekuny'aiye.

Ni òkhala Pwiyamwene awe onettanaiye mpakha olelo vava.

Onakhaliherya atthu othene a mulaponi.

Ómuthali ola, senttyaya, oMuthali ola mu, wakhaliwa mphwerere-mu, khunariwa elapo ela mu, elapo ela yakhala ti ya Mukepere. Ya Muthali yathenle yaSawoma athiyana.

Khenavinya erowaka wa naMukepere, ya Muthali ale khikela yakilathi mpwaro sivava nryahu-mu. Mu khinri mpwaro mu?

Nto khíyaphova athiyana ale ya Sawoma erowaka munikokoroni, vaphiyalyaya munikokoroni, vaphiyaya onikokoroni, khirupa khuxeleliwa. T'a mwara ya Muthali ale yaSawoma. Varumpyaya exelediwa, khina mwiriri: Hi va nrwaka nthamwene ampewe anyu ari opwaro iwe, nto va yarwenle oveka nthala.

Ni òkhala Pwiyamwene awe onettanaiye mpakha olelo vava.
Onakhaliherya athu othene a mulaponi.

Vavo? Áá arumpaya exeleliwa iwe, khinatthuka muloko n'athiyana a
mwara aMuthali, khirwa mpwaro, khinamwiriwa khuú, tampewe? Áá. Úú
kirwaka va, karwenle oveka nthala. Mwarwenle oveka nthala. Áá kiihiwa.
Nto ovenya onvenyanyu-va, muroke mwalukameke oMuthomeya,
wokhala opuro oniriwa oMiyovo, vavo vari mmanka yakhala t'a
Pwiyamwene. Nto otota waya-vo muroke mwakhaleke nyuwano mpewe.
Anira ti ya Mukepere yalelaka yaMuthali.
Kiihiwa. Khiyavinya erwaka owani nno. Varwiyaya owani-nno, anòpa
nlope, nto wu opuro kophwanya oMiyovo, mwan'aka. Khunarwiwa
okhummwaka oMphwerere-wu nryahu, akina khinahala nryahu, akina
khinalapuwela ekhopelele akhwenle anene ya Muthali. Tiya iwaka vavo
konaka.

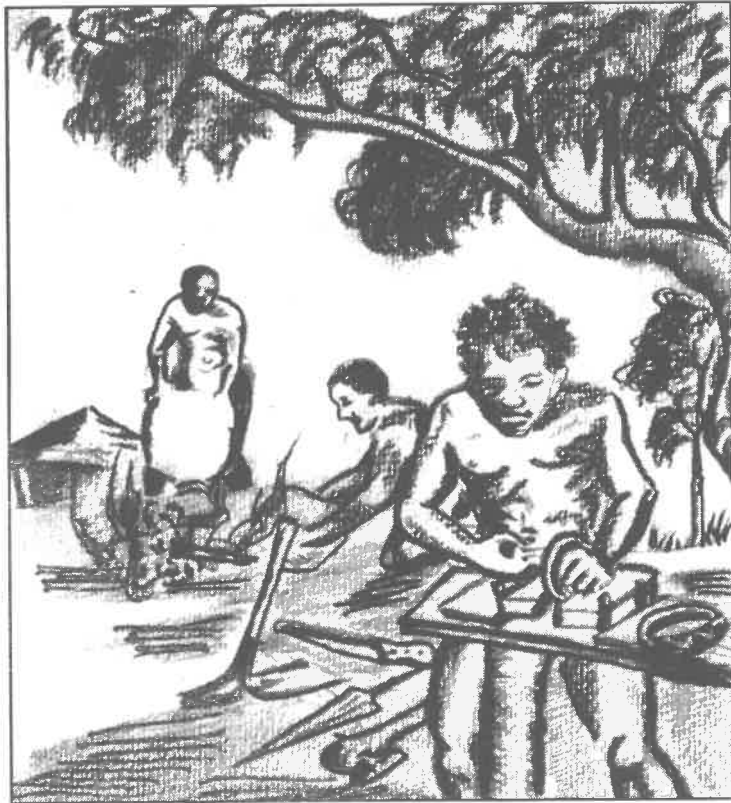
*(Régulo Momola
Distrito de Nampula)*

7 - Ekumunidade y'oMujeka - oMukhupúre.

Yela tthiri, Anniwuni ala mu yahikhala muholeli vava, mulattu vakhalaya va, vakhumaya erwaka hatá wùwu yári Xefi.

Enakhala pahi vale. Ahala ikasu saya vale. Yenyu, atat'aya yari aNakwakhwa yathelenlyaya pahi.

Varuyaya pahi n'atithi aya Anrela, ti yari Nttukuttha. Anene ttukuttha iwe, awo atithi aya Anniwuni ala. Enampaka pahi ele khíyiriwa itthu sapakaya, inyattu pahi, ipaso, ihipa.

Yamurerihela iyo sothene, inakhala munvinini. Vano-nto vale vireiyaya sisale, atthu yathuma yiriwa mwaphiyakaru, mwamulapuwaru Tthereni, Tthereni owo ori okoma-koma nno. Tthereni mukina ori mpantta ola. Mujeka-ola withela wu, masi enakhala a Tthereni anli. Khíyahala pahi ekhalaka mumu. Masi yahikhala mu pahi mpakha khalayi ni hi nnarwa va. Niyariwe va nnakolomola okhala Mujek'ole, mulattu pi mana ole okhalaka Mujeka, ni hi nnakhala mùmu, ihime iri mumu, haya mahiye, ninvithana mùmu, n'itthaya iyo sothene ninsuwela ti yohi ninlimahu mo, nnalya pahi nnakhalaá. Ti mana akhaláka ole Mujeka.

Hatá n'awo-tho yaromphwanya elèliwaka n'atthu yasuwenlyaya-awo avinre etuniya khalayi vavale. Tahi naryahu nnipakahu okhala Mujeka. Toko vakhanlyahu oKatamasi wu nimwareyaka wu nrwaka va, nira ninkela wakhala anatithi hu, atithi-hu Anniwuni. Nnarwa mu nnakhala, wu narowenle ekhotto, yowira ninnithukumana atthu othene nloko ni nloko nnarowa okumanelaka, masi vamwareiwe, vamanle ekhotto ela, nruyahu-mu, mwakhalahu.

Áá, ela elapo ahu ela. Okhuma w'okhuma oNamuli pahi, Anniwuni anrwa enamorela-mu, nto yamorela mu, yanimpaka ttukutth'aya omwako iwe. Nto vale enaittha inyattu sawariwa khalayi, atthu akhalayi mmononi, yanipaka ipaso, yanipaka ihipa, yanapaka anamuhuttiwa yawananiwa ekhotto khalayi.

Nto-vale, inyattu iye ale yanrattela, yanikhuma atthu, yakhuma ottayi, yona inyattu seiye sathummwa iwe enamwiriwa: Inyattu iya sinkhuma

wowi? Enamwiriwa, iya simpakiwa wanna Mujeka. Mana yamujeka inyattu iyo.

Nnya nsina naya eri Anniwuni. Nto yannyeriwe wojekani inyattu iye, orattela waya. Nto piwiriwaya, mwetteke pahi monakaru murò ori etthere, nto mophiya pahi wannaMujeka iwo.

Nto ti yira atthu ale yarwaka nno n'ale yakhumaka wu nto pahi topajerya pahi enamwiriwa: OMijek'oo, oMijek'oo, nto yinnyeriwaka muteko wavaraya wasivela atthu ale.

Nto pahi enaphiya vankhwaya awo, enavariwa inupa atthu akinani, ele ehiyeriwe wira ttukutth'ole, ohiyeriwe wira nto khóó, kolono nto vano opajerya orwa, varuyaiye, vano inahiwa iye, nnahala nthumaka nto seiya iya àruha nto kolono iya. Vokhuma vavo pahi, etthaya ela khavo-tho owira wi, niyarelaswa mumu, othene-ahu. Hatá-awo erwaka, awo akhwiye nanano yarohiwa mo mu, ehiwaka n'awo yakhuma oNamuli, mpakha hiyano nto amwavano nikhanle nimphwanyereriwa okathi ola va. Ninkhwa mùmu, nnavithana mùmu.

Ikhaju sahu saphwannnyahu hiyano, awo yalaya, vano simphwanyaneya ikina iyo, iworowansene, ikina ti seiyo iyo sikhale ti sinoneya iye.

Mpakha va, elapo vaninnuwaya na hi namwavano nnonahu, orera wiraka khúú, ayi, okhala waya mimiso iya inanvira irowaka.

Va-nto natthuna ovekelala wira naruheliweke iraranje pahi.

Hiyano nno ninnilima, nnaruwerya pahi vonsivela. Nahi nakelaka okhwa n'iyehieryaka n'ale anamwane ale akhanle t'ayariwe, n'arupaliwe awo, mpakha nikelalaka weiwo-weiwo.

Ti mana ahalaka okhala Mijek'ole.

Miyo ka pwiyaamwene a mumu. Kirwiye n'amunna oNamuli.

A munna ale enakhwa, khihalaka miyo. Vahanlyaka miyo, khuriwa Apwiyaamwene ti yenyu nlelo. Mukhaleke mumu, nto okhala Mijeka mu, vale pahi tiwira ohimmwa eriwaka pahi, apakiwa ttukuttháa, ttukutthole opakiwa pahi, inapakiwa inyattu, inyattu iye pahi atthu ale enona orera. Tanira yakohanaka okhwipi iwe wira itthu iya munthuma wowi inyattu iya? Oniriwa ninthuma oMijeka, oniriwa nyu nvireke pahi mwamphwanya Tthereni owo, munophwanya etthere vavo, nyu mulapuweke pahi, nvinyakaru vavo pahi munophwanya vanjekiwa inyattu iya.

Vale pahi atthu-ale annorwa enathuma enona orera, enarwa pahi, nave enattakala.

Vovenya vavo, pahi okhala Mijek'óle mpakha hiyo ninyariwa okathi ula. Amwavano ala anhimmwá, nnira Mujeka pahi. Nnathamasa mu, nnya awo yapajerinhe okhala mu, ahòkhwa.

Mi apwiyaamwene ti miyene.

(Mujeka
Distrito Mecuburi)

8 - Ethale yo Mwiravale oMonapo

- Ehali aya?
- Ehali aka, áá, muthana, masi ekiswa piya iya nkinona-tho yokhuwakuwa.
- Áá, áá, va khanrowa oxipiritali?
- Kahirowa opajerya wene akunya enarivo, nkela sathaliwa.
- Mono wolopwana?
- Wanthiyana, áá, aa. Vano, kokhala othanathanaru mukunya othama. Vano kokhalaa, hatá mwisuri khinakhanle varelaka oMonapo va. Khurowa oMonapo, kaphiya oMonapo, mulattu kinona wira fito ohikhalana n'itthu. Khikela kiriya khasikhwale, sikhumale mwemme sinari sipurukuma sisale, kikhumale ni makhwatta. Kilolasiwa makhwatta, khuvenya owani iwe. Panta orwa, khiphutuwa, khimwareya mási aléé, khutthukwa. Vano nkivariye-tho, áá, khunúliwa, vava onikira osikini kamutthikela-vano. Kaphavela orowa wAmphula oMarrere. Áá varera, masi animorwa omutekoni weiwe nryahu iwe? Kinarwa.

Mpewe Muripa

Áá, mi ki mpewe Muripa.

OMwiravale-va, molumo oMwiravale-va, ekumunidade aka, tila erinaka o Mwiravale vava. Kinkhala vava ni mahumu aka ala, n'axinamwan'aka ala, n'an'aka ala. Akinatthi wettana pure-pure, vokhuma otakhala.

Akòneke etthu, masi annikiswamiha ni mi koneke etthu, ni mi nave kinnaswamiha, khíyakhala mu khíyarukuneya mu, khíyalima mu, yakhala ekoma khíyòpa mu, khíyetta votthuna wahu.

Masi vokhumakhumasa itthu sotikiniha, enakhalka sinnikhuma, masi ale annivitha-pahi. Sa mulaponi mu, khunakhume etthu yotikiniha, yowana atthu, hata yala atthu aka yala akinatthi wona enwanelaya wala yowanawanasa, só makhalelo aya yosuwelihanaka ti yeyo mwaha yowo w'omatta eyo okhala mukina onorowa kuhavula etakhwa ya mukhwawe khutumiha mwaha w'osikini wovelavela

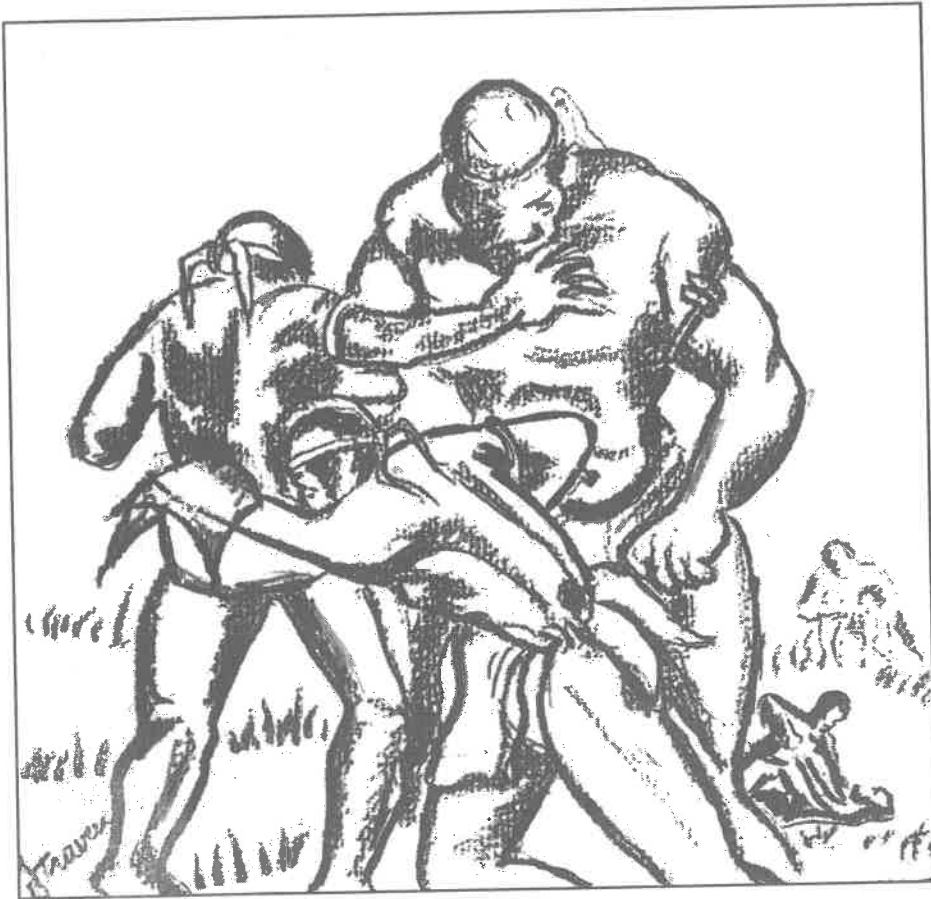
Masi vale hiyo nintthuna, ninkoha ethale y'oMwiravale.

Atthu ettale wopajeryani mpakha va enaphiya oMwiravale.

OMwiravale, ale mpewe opajerya ohola mu, Máruha, akhumaka Ojawa khuwaka mu, n'asulu aya eriyari yarinaya. Vano khuphwanyaneya othukula etakhwa ela, mana yari etakhwa ela yásivelale yavirale yettaka, khutholaka khonaka wira etakhwa ela yokisivela.

Mana yakumiha mahumu. Mahumu yale, panrumaya murowe elapo olexe, murowe olexe. Mu khuwaka ahumu ontthyawiya, khuphiyaka ahumu khwettelelaka yari elapo aka mu, enaraniya oMusiriri, áá, hi khukakheliyaka nno. Masi kakakheliwa muhina waka pahi, mulaponi mwaka. Khiyakhala mu.

Mu mapewe akhalayi, watta sawanelaya. Yaniwanela elapo, muttetthe omelana, khiyakhuma ekhotto. Yeivananaka, khiyeivanana, yahomana khíyahomana, masi khurwa khuveryanaka ntoko siraya akunya ni Frelimo.

Watta sawanelaya

Khukhitthanaka, khurwaka khuweryanaka mmos'ole atthyawa, mmos'ole kuthawaliki.

Tiva mu pwakhalawe mpewe Muhonona t'ohela eMwiravale mu, khasiva etthu. Yarwa a Namaralo mu, khíyakhuma mahumu a mpewe, makhaliherya khíyarowa okhitthana n'atthu ale, yaweryana khíyaweryanaka. Yahiweryane khuthatanihanaka, khususeryaka mpewe ole, epantte ekinaku. Ole khuhalaka mu.

Mu okhala wene mpewe Muhonona ni monwaya ni nno ohavo mpewe ireliwa Mwahaje akhala mumu, masi akhala othi iwe iwe Mwahaje. Masi elapo yothene kuverunu aya khikhalaka Muhonona.

T'avaheryerya nsina n'oMwiravale. Ole nsina n'oMwiravale avahererya p'ukhittana ni mapewe makwawe, owanela va.

Òhala Muhinona n'axan'awe ni mahumu awe. Vokhala oMwiravale, oMmwiravale, oMwiravale. Ni eMwiravale aya, nsina nahelaya pinle nowali nenle, okhala yanira etthukiye alexe, yaíviwe alexe. Mwiravale, muhòne ntoko mu.

Hatá mukhalaka wira, owani ehavo sirenyu mu khamunira-tho mu.

MMwiravale: Mwirasa yohiloka munimona. Khukhumelelaka okhala oMwiravale.

Vale nsina naya nikinaku-tho mu khinapakeya, hi niyaréliwe va niphwannye va, niphwannye okhala Mwiravale. Mu ekhweli mMwiravale-mu, elapo yari ya Maruha. Khukelaka mu Máruha.

Panta yokela mu Máruha, mMwiravale mu, khurwa khwahelaka axan'awe, Muhonona Monmwaya, Mwahaje, khikhala mumu, áá, panta

yokhala mu Mulaponi-mu, ahe khiyaranááá, nsina mu yihaniwaka Mwiravale. Masi okhalaka wira wanilyawaka mákha oMpwehi, ale yavira oréla mákha, khukhalaka okhittaniya.

Khihiyatthunihíwa-tho mákha akinaku ale.

Vano panta yowira sale, mu vano khiyaphwanyaneyaka othene, yira atthu aka mapewe akhalayi. Vano okela mpewe Muripa (Nripa) okela Muripa, mumu ekumunidadi y'oMwiravale ela, axinene-mu nihavo ari mahimo, mahimo ene, khaniri nihimo nimosa. Nloko nloko, nilelo mu Mwiravale, etthu etthu yothene y'oMwiravale mu, hiyano niri mMwiravale-mu, ekhweli khanimphavela okhuma mutthu okhumaka okhumalyawe khira kinrowa ophavela mMwiravale ehinivekenle hi, voxaka nyuwo khiraka ninrowa ophavela oMwiravale, aphaveleke orowa okuxa ilapo saaneene, mwaha wotthara etakhwa. Hi, aweke mu, oniphwanyeke hiyo axinene, anivekeleke, amphwanyeke mpewe onvekeleke, ni ekumunidadi y'oMwiravale esuweleke, vano avahiweke mapuro.

Kihi wowela orowa khurwa khwemelaka nipuro, numala onopopihasa, ohinopopihe eMwiravale ihu ela, ela.

Khanintthuna wopopihiwa, ntoko sikhalalihi hi ekumunidadi ya mpewe Muripa, khanintthuna wopopihiwa. Arweke mutthu mpakha omphwanya mpewe Muripa. Kuverunu amphwanyeke mpewe Muripa, ni ekumunidadi yotthene nikhaleke vamosa avahiweke nipuro.

Hi nihána ehakhi ya Mmwiravale, exariy'ahu ya Mmwiravale.

Nahimaka siso nihinwerya okhala wira mu, nihana inupa sihu, nihana mahiy'ehu, a'tat'ihu yavithalyahu-mu, nihana mu mikhaju sihu mu, nihana mu sothene sinrumela mutthu, sasivelaka atthu.

Ti mana vanhimehu wira, khinniphavela-tho orwa-tho mutthu mukina, orwa onopopiha, aphavelaka onakha sorera sirinahu mu. Aphavelaka seiyo, aphavelaka vale arweke orattene, wayeva murupawe anjereryeke, onophwanya vokhala. Vohimwakha mukhwawe, vohikuxerya owali. Khanintthuna, khanintthuna, khanintthuna.

Va ahávo anrwasá wira mu muhithikileke mwiri, muhikhereke malaxi, vonopopiha sisammo vokunya, khanintthuna árwa-va ikwaha xexe, masi nihitthunaka opuro owo, wira muhinopopiheke vokhala mulattu mwarunya, khiyakuxa mathalihi nwe (iwe) munakheke, hi nihawaka naxan'ihu. Nokhotta, nokhotta, nokhotta.

Khwira owo ononivakaserya owo, opuro owo, owo mMwiravale mumu. Kohiya.

Molumo ene yawo, hi mpew'ehu Muripa, okhuma khalayi khannamone-etthu, hatá nihiku nimosa nihiyano akhalaka oninona onniswamiha.

Nihana itthu sinjene mu, mana nithamelale khalayi-mu: elapo ela sihavo mikhaju, khino vakhiviru vokhala iyakha imiya-xexe (400), nikhalaka mumu.

Ni mi n'ekekhaiyi kinawerya wunjererya mwaha wa molumo yala.

Paulo Chiko

Mi kinasimiya Paulo Chiko kiri Animadore a muttethe (zona). Kinkhuma mu mpakha wu, masi kimukhaliherya mpewe ahu yola, wira nivareke

muteko vorera, arwa owo asuwele murerelo xeni ontthuna olavula ni mpewe, khahi orwela olavilavi pahi khahiyo. Nihana ottittimihana. Nihana ehakhi y'okhalana hiyano murerelo wawihu

Vano hiyano, vanjenexa wiraka nomolanaka ni nihana itthu sinjene maretta va ahana maretta manjene, makuttula, ninvekela kuverunu khíyolola wira ekhaleke akumi, ni hi nivareke muteko na amus'ihu ala othene. Mana hi nihana murerelo, wokhalano elapo ahu ela, ni witthyala wahu. Ariki melo owa mutthu ni eloj'awe, onikhaliherya mana nintthuna othumaka vakhiviru. Owa (orwa) mutthu ni nxilo nawe (moagem) wira anikhaliheryeke, khíyanxiliha nakhuwo ihu.

Khanikhottale owa exipiritali, khanikhottale owa exikhola, khanikhottihale ekapela wala khanikhottihale Muxikitthi. Masi owa mulavilavi akhumaka ottyawene onopopiherya, onákha mikole sihu, onopopiherya onakha mikhaju sihu, khaninwerya.

Kuverunu àvariwa metto iwo; khaninwerya, mana amusihu othene ahuluvala. Khanona-tho vorowa-tho wanka etakhwa n'ohala hi axan'aya.

Va kimphele ohimya, khata mutthu eiweke ni owaruni, emphelaka ohimya elo. Nyu atthu muri va okumanalyaka, opewe mi sikelalyaka mu, vohinawiye, vohiya. Mana akina yeiwaka anikhapela wi khweli onimwiyiya, khawiyiye.

Mwiravale okhalawene, mpewe mwanene namuteko a epantte ya akunya, khanakele, okhuma varwale akunya mMusampiki mpakha vanlavulaka va ela eMwiravale khenakele mpewe mwanene oyareliwa. Masi kiyariwe mulaponi mwa mpewe.

Opajerya mu, marekule yakela, ohavo ireliwa Ossufo, ári Muttokhoma, anurwa khulepiwa omwene, ekhalayi mwalo ohinajipha. Va mwalo ohinajipha-va, mukunya onari mukithi. Khurwa ole khwiviya. Vano khukela Ossufo, Ossufo ári mMattipani, okunya wa khalayi nkela atthyawa. Va kinihimya wanja (opajerya) wanjale (opajerale) okela, ohikelaka-tho mpewe oyareliwa mu.

Vavale panta okela Ossufo, pavinyale mahumu, khwira mapewe ala, nikele vano wahela àna-vava, oyareliwa vaMwiravale vava, oMáruha yola, oMuhonona yola, vano puwanja oheliya. Panta Ossufo, khukela mulattu, vokelela vavo, okela xefi, anarivo Muhonona, kintikhina sakhumelenlyaiye mmatatani mwa kuverunu, puntikhinaka.

Vano khuweliya (khurweliwa) mpoxito oheliwa mapwattha ale anireliwa mankwere, mankwere, mattuvi, nakhuwo epaha. Mpoxito-ole waliviwa sahimyaya akunya. Masi ekonto khíyaphiya wala ikonto muloko khíwaphiya. Wakhala elivura yakhalayi, etexi ele ensuwelahu ya khalayi.

Vano khukumiheryaka xefi iwe, khata mpewe àruha empa thanu.

Seiya empa thanu iya, elapo yomalela. Khíyemiwa-va, musurukhu ohòneyaka. Ophiya n'omaniya, otthukweliwa mukhatteya, numanakasiwa iraka sisale, mulattu otthyawa. Panta otthyawa mulattu, vano khurwa khukela oMwatto, mpewe aya ireliwa oMwatto. Panta ole wira sisale, ohojela okuny'ole n'unakhuka onira ovarihaniyaka othi íwe, mpewe avarihiyaka khuta era etthu avarihiyaka, mahiku awo avarihiyaya alexe. OMwatto, ola khavarihiwe, mulattu anutthyawa. Vano khurwaka khuvariya mono muhutto. Muhutto, vakelale Muripa, ári mutthu pahi,

nsna, onukohiya, nsina nawo pani? Okathi oronwawe olepiwa opewe, khwiraka:

Nthiti. Khiraka mpewe khavo onireliwa Nthiti; ole khwiraka Narokololo, masina a ekhalayi mana masina orera arwale okathi orwale mukunya, okathi orwale emaka. Pahi parwale masina orera? Áá paniriwa a mwene Saidi. Ahé, ole Muripa, mukunya palavunle va Siliva ekhalayi elo, omusuwenle siliva owo.

Khwiraka mi kinimovahani nsina niwalyaka waryaka wu oMuhikati, ohavo mpewe ireliwa Muripa, ohansa olepiwa-va okela oMuripa.

Nla kharina mwanene owiriwa lexe, wari masina ofulano yola waheliwa ola ohimya masina ohitapwatapwa, vano khuvahiwa khuriwaka okhale Muripa. Khulepiwaka Muripa, mukuny'aya Siliva. Muripa, Muripa, ovinya anawiye, mMwiravale-mu khuroiyaka wa Nrimo khupwexiwa eloja khwiyasiyaka itthu mpani. Mwe, ohukhiya n'alavilavi akhalayi, vano yokhuma epaphelo (ekhiya) oMusiriri, yorwa mpakha oMonapo, oNakhuka nasuphayi yari khalayi, mana khalayi vavo osuphayi w'otoropa khawarivo, warivo osuphayi wittivalasa, lexe, nimuhele osuphayi, kuheliwaka. Suphayi anari khavalokale, Antthentta, Antthipeni. Nkámalihale-va masuphayi ala a muheku pi yawo mukwaha owo. Á vavale orowa masuphayi ale, vano panta olexa Muripa ole anawiye ale awalyaya wa Nrimu, evira etthariwakàà, n'amuxiriyale.

Khalayi suphayi ireliwaka nanxiriyale, ahiriwaka suphayi mpakha wItthukulu, mpakha oMonapo, mpakha wItthukulu okela otuphela ekunnuwa mMwiravale-mu mpakha Mwaneliye anawiye yakupaliye

okhuma mMwaneliye ekhalayi yiriwaka Nwaneliye iwe va wiriwaka oNakuluwe, mahiku ala, wari owaneliye. Áá atothiyaáá aphwanyiya anawiye ni itthu-iyé.

Khalayi mankweri aya enari nakotto aphitiya sahelasaya. Axattiya aruhasiwa-iwe, sokelela okumihiya itthu iye. Vano ponalakawe mukunya ole, xefi ole itthu siruhiye mmwe mwatothiya okununa.

Vano, emphwanyaneya ekasako khenoneya, n'ule era awehaka mpapheloni yokhuma oMusiriri. Ekasako khanona, ekasako ele pani orina?

Akelela omanakasiwa va nánansiri yale ale yarumiwe, nasuphayi ale.

Khiraka ekasako? Khanonale. Sotathiya mmamirupani mwanawiye akunya ale. Khwiraka ekasako hi nnohimya: Ekasako eri owani, ninvahale mpewe.

Mpewe xeni? Khuriwaka, Muripa. Awo Luxi nsina nlo ayo panta yowiriwa Muripa, vano arumiya masuphayi oroweliwa mpewe ole otthukiwa ni ekasako ele orwana. Panta orwana khiriwa, mwana a mutakhwani, nawiye.

We anawiye ti we onahuwa, vano khinaphiya mulaponi sakinaku wiyasa, anawiye ti we onasuka. Akumihiwa opewe va, orekule ole aruliya va, ti nihiku nrulale oMuripa va. Vava va puheliwa Khápu awe, ireliwa Muhutto, aheliwaka nipuro khápu awe Muripa. Oheliwa Muhutto, Muhutto ari khápu.

Khapu yola ni yena oholowana otthyawa, mana oviha okunya wa khalayi. Empa thanu sahaliviye ettyawuettyawu, namuruwa kharale, ole mpewe

ole atthyawa wira va kaphiyaru vapanjaya etthu ila, òrekule aya okeliyaka olelo, melo okhumiyaka toko vanira osakartari ola wàrwa iwo vahapisaya, orwa nno punlokelaya, masi wàrwa iwo, osakartari wakeliwa olelo, isumana pili, ttharu wokhumihwa khiyaheliwa mukina.

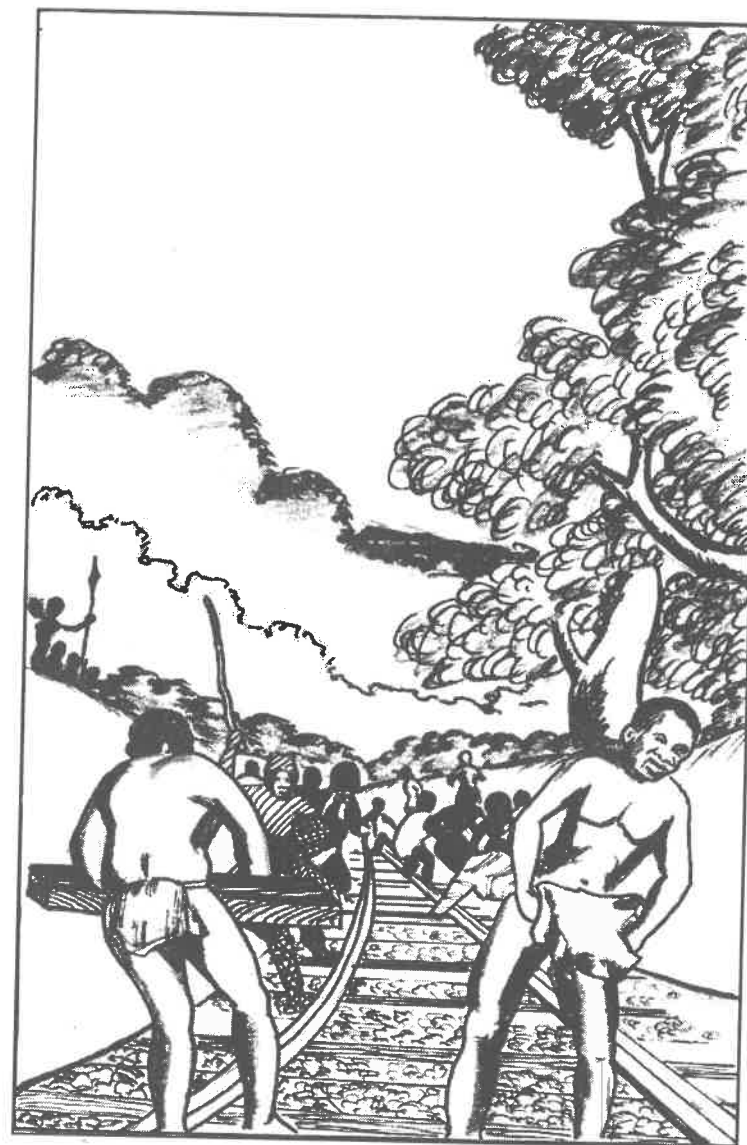
Áá panta-ola okela Muhutta ola putthyawa-tthyawa okunya vatthyawalyawe, piriwe aphaveliwe mukina vano wettyaá, makapithawu evariwaka muteko ni ma xefi otholiwa mpewe-ole khanoneya.

Mumphavele mukina, pwaphaveliwa mukina (pwihaniwaka) pwihaniya ahalu mi, mpewe Muripa, nsina nawe ireliwa Ramadani Naviyekha, Ramadani Naviyeka. Ohansa oheliwa opewe vothanliwa n'atthu, ni mahumu akhalayi. Ahansa oheliwa opewe. Ovahiwa nsina nenle, ole Muhutt'ole, Muripa, Ramadani Naviyekha ola Muripa.

Vano okhala Muripa, oheliwa Muripa opewe, okhumalyaya-va àkhala makavi-va àkhala Ossufo, Burahimu, Muripa ola okela Muripa okhuma okhumalyawe votthukeliwa onawiye, okela khápu awe Muhutto. Muhutto, panta otthyawa okunya, okela Ramadani Naviyekha. Ramadani Naviyekha t'ahàlu mutthu mmosa na'mama mi.

Vavale panta okela, opewe-ole, khawenyenyale-tho. Mmo-mmo, mukunya anari numwàri onamukhumale. Vava va panta okela Muripa, khawemelale. T'ahàlu mi Ramadani Naviyekha.

Ramadani Naviyekha, panta yole okela khwemela opewe, órekule khiweteteyale Mmwiravale, mukunya ayari mwarùsi, xiporo ole khiyalanxiwa n'ahàlu avariyaka atthu oraniya oMayaya, khiyatthukuliwa xiporo ahàlu anari Rekula.

Ramadani Naviyekha, panta yole okela khwemela opewe, órekule khiweteteyale Mmwiravale, mukunya ayari mwarùsi, xiporo ole khiyalanxiwa n'ahàlu avariyaka atthu oraniya oMayaya, khiyatthukuliwa xiporo ahàlu anari Rekula.

Erampha y' oMonapo ele, yatthukuliwa okathi wokelela okhwelela. Ahàlu ala avarale sitthu elikanaka omala ePoxito ephiyaka waNripu, Rekula a khalayi mmo. Vavale, vavale, vavale, khiyettáá, orekule oMuripa yole, Ramadani Naviyekha. Nlo nari nsina nawe narinawe n'okhala khatoro nansawe, p'ahàlu, Ramadani Naviyekha. Ramadani Naviyekha, piyakhala iyakha sikhalalyawe, ele erampha ele ejuwaka-va, ekaro khalayi yiriwaka mukukutta, ehiriwaka ekaro.

Ekaro mu yiriwaka mukukutta khahi yehuru. Mukhalayini mmo mukunya ola ori porwa wene khiyakhalaá ahàlu ale mwana àrokoraya erukulu emosa, vavo wi sisale ni mi khukelaka okhwawaya ahàlu ale kihettana iyakha saka kàri mutthu kinsuwela ekunya, kanahimya iyakha saya pikhalayi. Mi kikelale mpoxito wettaka 120, 130, yele emiya ni elivura miloko mili, emiya ni elivura miloko miraru yele. khiyarowa khiyakela 155 xipalapala. Khiyarowaá, khiyarowaa, khiyakela 175, khiyarowa sisale, mpakha vamphiyaya olelo-va 500 onkiphwanya Frelimo. Komwettana vanjene, iya ipwi iya khasinkimela. Va ntoko pápá nvaraka itthu sekunya iyo-iyó okuny'owo, mwavaraka muhisuwelaka siso munvara sayi? Kanivara yahimeriwaka ele kalipelela murima khunòna mukunya nkimovale omukoha etthu n'umukhottela etthu. Kinasa wira kinophavela etthu mpapheloni enlepiya muhana wakhaliherya anyu onovara muteko anyu, ole sàna.

Mmo munihimyaka mo olelo khivo iyo, (miyo) khisàkhanle iyo-iyó mahiku ala wári linkwa osakarataria pahi, ohimeriwa maru ala wiwa, oniwa ekunya vavale. Mapewe, khahi yomiru. Só iyo okhuma vavo

Ramadani Naviyekha, panta yole okela khwemela opewe, órekule khiweteteyale Mmwiravale, mukunya ayari mwarùsi, xiporo ole khiyalanxiwa n'ahàlu avariya atthu oraniya oMayaya, khiyatthukuliwa xiporo ahàlu anari Rekula.

Erampha y'oMonapo ele, yatthukuliwa okathi wakelela okhwelela. Ahàlu ala avarale sitthu elikanaka omala ePoxito ephiyaka waNripu, Rekula a khalayi mmo. Vavale, vavale, vavale, khiyettáá, orekule oMuripa yole, Ramadani Naviyekha. Nlo nari nsina nawe narinawe n'okhala khatoro nansawe, p'ahàlu, Ramadani Naviyekha. Ramadani Naviyekha, piyakhala iyakha sikhalyawe, ele erampha ele ejuwaka-va, ekaro khalayi yiriwaka mukukutta, chiriwaka ekaro.

Ekaro mu yiriwaka mukukutta khahi yehuru. Mukhalayini mmo mukunya ola ori porwa wene khiyakhalaá ahàlu ale mwana àrokoraya erukulu emosa, vavo wi sisale ni mi khukelaka okhwawaya ahàlu ale kihettana iyakha saka kàri mutthu kinsuwela ekunya, kanahimya iyakha saya pikhalayi. Mi kikelale mpoxito wettaka 120, 130, yele emiya ni elivura miloko mili, emiya ni elivura miloko miraru yele. khiyarowa khiyakela 155 xipalapala. Khiyarowaá, khiyarowaa, khiyakela 175, khiyarowa sisale, mpakha vamphiyaya olelo-va 500 onkiphwanya Frelimo.

Komwettana vanjene, iya ipwi iya khasinkimela. Va ntoko pápá nvaraka itthu sekunya iyo-iyo okuny'owo, mwavaraka muhisuwelaka siso munvara sayi? Kanivara yahimeriwaka ele kalipelela murima khunòna mukunya nkimovale omukoha etthu n'umukhottela etthu.

Kinasa wira kinophavela etthu mpapheloni enlepiya muhana wakhaliherya anyu onovara muteko anyu, ole sàna.

Mmo munihimya mo olelo khivo iyo, (miyo) khisàkhanle iyo-iyo mahiku ala wári linkwa osakarataria pahi, ohimeriwa maru ala wiwa, oniwa ekunya vavale. Mapewe, khahi yomiru. Só iyo okhuma vavo

mpakha olelo, nkiyale wala atata khiyiyale, yanuthanliwa ni makapitawu n'atthu mmahumuni mwaya khiyalepalepiya oRekule wa Muripa. Khata mpewe.

Masi vavo ohosivelani ntoko mpewe mwettiheryo ola, yele eniwanyu wira musuweleke exariy'anyu? Khekinanarale, mwakhaliheryeke atthu anyu.

Pila, ninlelo-va nkinihiya, akihiheke Muluku, awa mutthu vale aphavela owotothani owakhani, ni va khampaka.

Onkela nsuwa epantte y'oMonapo, vano ola Tameka, murowaka oNakhala vantthereni (mutthereni), vamuthatoni vale (ponte), vano va ohavo muhihila (Espaço) va mur'ola-va otthòwale nno wa Joaquim, vari muxikitthi-va wa xehe Nivali, nno onkhala khápu Hamissi, oNakuluwe, yola khuviraka só, oholo nno khiyasimiya oTuluni.

Vano ophiyaka nno, khiyasimiyaka Nkattho, khurwaka mpakha vatuphanyiwe erampha y'oMusiriri, ela yokhuma wltthukulu, orowa oMusiriri. Vano ola Sinyoti, orwa nno vano yola tthereni ola, khuviraka nno khuvahanaka vavo mpewe ola-va. Okhuma vamutthereni orwa mpakha vamattani va. Okhumaka omattani onrwa-va wapiya Harira, ephiro ele enrowa oMwerexi ophiyaka ephiro enrowa oMwerexi w'esumela, ophwanyaka waphattuwale pewe ole, khuwaka mpakha vanlopiya vale.

Okhuma vanlompiya, onrowa mpakha vamuthatoni oTameka vale, ophiyaka-vale womutupha sàye, orwaka mpakha-va onanttiya (onamuttiwa), vattiwe mäsì ale vale.

Okhumaka vamuthatoni-va orwaka mpakha va vari erampha ela va vari ekereja (ekereja) vale, vathamiheriwaya ela va. Vano ewaka mpakha vattiwe mási vava, ekhumaka vattiwe mási-va, masi vomutupha saye. Vano okhumaka va, onrwa-va wa Námahiye, vavithiwe Pantera vano khuwaka mpakha va muxikitthi vava, ephiro ela ya w'Amaniya, okhumaka vale onrwa mpakha vanrukunuwa ephiro vari mwikimanyole vakhwenle Padri-ole, okhumaka vale onrowa va vamutthilini-va vaiveliwe Irmã Teresa. ekereja eyo pila, ovikanaka ekereja eyo omphwanya Exikola ele omphwanya erampha ele yotupha erowaka wItthukulu.

WItthukulu-wu orowaka, muró wopajerya omphwanya ti Tthoka, oholo iwo, onimphwanya Nrottoni, Nrottoni ole onkumana ni Mitthoka, Mitthoka khuraka mpakha mu Musinyoti. Varowalyawe mpakha Musinyoti, vavo khukuxaka epantte y'oMusiriri, okhumaka nno khuwaka waphiya vantupha erampha ela-va, ehana mahiye-va w'akhapu Taravava, vano khumutuphaka saye ola epantte ela nno khuphwanyaka makhapuri vavithiwe kapitawu Nxafiri. Okhuma va onrowa vehimeni va oNawawani, okhumaka oNawawani, onrwa vari muxikitthi-ola va. Okhumaka-va khuwaka mpakha oMukoni, ohinaphiye oMuronni nno, ovikanaka okomanto vale, vari ekomanto vale onaphwanya muro mwamukhani, so nsina naya nkinsuwela ophattuwale ni Tameka yole khuwakaá, nno okhumale ttereni, vano oholo nno pukumanalyaya muro owo nttereni-tho.

Ovikanaka vo, punrwawo-va nlu ku nòwokoma-va. Okhumaka va

punrwawo; wavikana muro ola va khurwaka mpakha oMukoni.

Vanthumihiwa vale vari ematta ela withela wa ematta ele ehavo ekereja. Okhumaka vakereja vale onrwa muxikitthi ola va wa Halisunna. Nno oxikola ovikana va xikola-va kirowaka va muxikitthi vale, ovikana onrwa va vari ekerej'ele.

Okhuma vari ekereja vo orowaka othi-iwo vari muthato owo Sinyoti, vari Monapo ni Nakhala -Velha, ophwanyaka ekereja warowa oNakhala mono wothiyana.

Okhumaka-vo (vo) onimutthara Sinyoti. MuSinyoti mumu onophwanya muro va musàye, masi epantte y'oMonapo vari Muxikitthi-va onasimiya onttavani, khurwaka muro ole khukumanaka muSinyoti, Sinyoti-ola khurwaka khukumanaka nttereni nno Nakhala-velha, Musiriri, Monapo. Vano mwa vava, marekula ala avahalalyawe mpewe Muripa onkela nsuwa, khuvahana khonko. Onkhuma nsuwa, khuvalana Nrotto, onorti nno khuvalanaka Nkhwapa, Kattheya. Vano okussini nno khuvalanaka Muhammadi, khuvalanaka Nakwene, ala marekula manli ala Nakwene ni Muhammadi oMusiriri, nno Monapo, nno Nakhala-velha.

Vano khinavo ntakhwa nihanle. Okhuma-va wavikana va mattani-va orwaka nno vari Muxikitthi ola, vari erampha ele enlapuwa erowaka waManiya mi-va elapuwa orowa oMwelexi, eriyari ela va etakhwa, ti miri sinonanyu iya va, mpakha orowa ophwanya erampha y'oMusiriri, etakhwaá. Vano ophavelaka ophiya va oMukoni etakhwa wohiya ni nno, iya manupa masi mutakhwani. ophiya nno etakhwa oNamuttiwa nno mutakhwani, masi muri inupa mpakha otupha erampha ele mpakha nno.

Ovahanalyaya ttereni ni Sinyoti, mutakhwani. Masi mutakhwani munkhaliwa.

Vano-va mahiye kinona a Irmã, kinona a Padri, kinona a Kapithawu tani? Kapithawu Nxafiri.

Va nanvithale Panthera, masi anvithiwaka anajirumu, wa ttumwa xinnura va arokoraya ankhala-va a Namahiye.

Vano khurwaka-va w'akhapu Tavara.

Akhata Muripa anivithana-vavi?

Akhata Muripa? Á á kh'ano mahiye?

*(Muiravale
Distrito de Monapo)*

9 - Ehantisi s'oXalawe

Ethale ya wa Naxinyama

Ali Mário Mwanleliwa Makuxa Mwivara.

Nto va kinlotta mwaha makilathelo. Atthu ala arimorwa okikoha oriwa nsuwele makhaleliwo Muxalawe mu, makhaleliwaya, apajenrye pani nno oh'atthu. Apajenrye ti Jinama. Àkhuma vavi, àkhuma waNakhajema, waNamonela, t'akhumaiye-wo.

Yamwihanana ni mwamunnawe, mutthu ni mwamunnawe, yari akhatta Khajemá wo. Navena nampwara àkhuma vavi, àkhuma waNamukuha, akhumaka owani oMukhupure, nirwaka nno oMwiti, ninrowa makha. Vó atthu awo anrowa makha-vo.

Nto yaphiyaka vale, akumana, anikumana elapo xeni? Elapo waNamwampwa, mwene Muva panikumanaya. Ahé, anira pa Najinama, ahé, anira ta nalexe, Annampwara. Ariwa ahé, Wannapawa.

Navena Annampwara, Annamwaha awo. Namwaha owo ahé, wannapawa. Navena Khajema ii, Jinama ahé, wannapawa.

Anriwa aheé, nto-va mwamunnaka munkela wowi? Khuriwa, wu kinavya màkha olexeni, okhuvenle olimani. Khi nyu munkela wowi? Khiriwa ni mi kinkela wu.

Khiriwa khúú, mwamunnaka nitthuweke vava. Khiteka maxaxala okhopela Onwaratthepo. Nto nira sisale, wòvinyiwa: Khalayi atthu yamuttapwatthana, yanalye wári ottapwatthana, ekhotto.

Ariwa ahé, Wannapawa

Nto wovinyiwa mukwaha, anivinya nani? Nophwanya-nto womaka, atithihu akhatta Múva, akhatta Mwampa. Atheleje awo, hi n'Amole. Nokolomowa memmo akinaku khinakhwa enamala, akinaku khinathelana memmo. Akolomowa ale navenyannyahu owani enamala, enahala ale. Nto p'anivenyiwaya, eriwa ekhottho y'owana okhopela oKhirimani, ophwanyiwa mwene. Aphwanyiwa mwene àriwa Jinama, ohokotthiwa, òkotthiwa mwene ari Jinama. Animokottha tani? Animokottha tanaWarika, Warika àri Muthaleje a wa'Namuva weiwo. Amokottha, nto eriwa nkahanna, nto nsina, anisa ari mwene a elapo eriwa, nto nsina miyo w'omwi nle nikhaleke naka, nkina nsina sana. Anira pani, anira pa naJinama, anriwa mi ka Jinama, kikhale Jinama nsina nenlo. Kikumme oKhirimani, nsina na naJinama ti niphattunwaya wo, niphattunwe wa Namwampa wene nsina na Najinama niphattunwaya, yari ekhotto ni wisojela oniriwa mukole, eriwa: Nyu khamuna nsina, anira Pannampwara: mi kokhalana ni nsina naka kirimorwana owani oMukhupure oMwiti, kirorwana. Ninlelo ahala wo, amwene akinaku akhanle Annampwara. Nyuwo okhala munnitthuna, nsina nlo-vo. Vo mokuxa nsina nlo. Mwiya wiriwa sayi? Khuriwa nikhaleke mumu pahi. Khinakhala mumu. Nto nle nikhanlyaya mumu, ahókhwa a Najinama ale. Ahokhwa, yakhwa khíyarapa akinaku tinvavo yenryaya: anthuna omwene, khiriwa omwene owo ni nyu mwanthuna omwen'aya ola muntthunanyu, oniya orika ela elapo wanaxeni? WaNamwampwa, nto mwattikhiwa yiriweke elapo wa naxeni? Anira t'anampwara anakoha anamatat'aya.

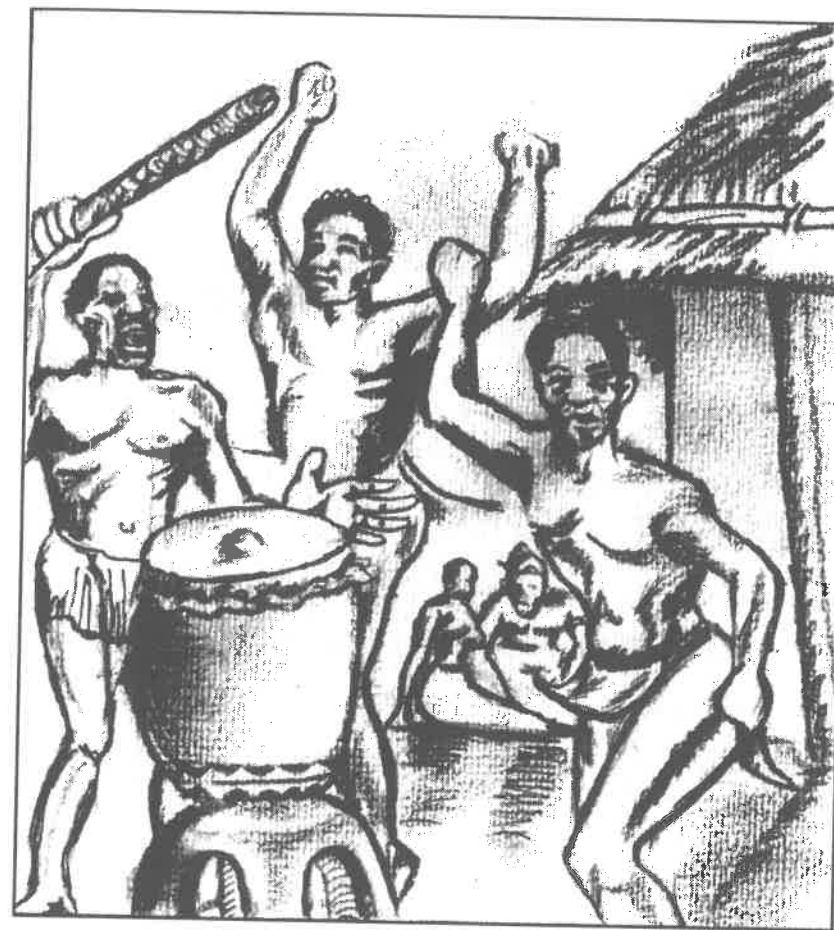
Vaneraneya na namatataya vo. Mulupale masi Jinama wunnuwa oyariwa waya vo. Munwihana jayi jayi munamwi mukumanne? Musuwela wi hii tiyala t'alupale? Nto nkahanna, ariwa miyo va kintthuna nsina nenle kikhale kini kikuxe.

Khiriwa mukuxeke nyu muhikhanle mwene. Nto mwakuxa vale mwiya(munrowa) wiriwaka ana pani? Elapo wanaxeni? Anajinama wanaxeni?

Ariwa naso mi kintthuna okoherya elapo. Awo anikohiwa ti yaMwampa, anriwa okhopela wokhalawo atthu, eriwa khiw'atthu, mpakha omuro oh'atthu-wo. Khansuwela wira nla atthu akinaku annivira navena eyaka omuro wuwu. Eriwa khi w'atthu weiwo, khiriwa, phurenryaya ni mi kamake pahi, nsina nanyu nlo mukunxanyu n'ojinama, mwattikheliweke weiwo elapo wanaJinama, mwini-vo.

Avinya ya Jinama, arowa alapuwa, a mulapunwe tani, Nweretthepo, yamulapunwaya amaka, animaka owi animaka oheri. Heri yamaka, ponihalaiye nto Nampwara mwakha mmosa. Omwi nave mi kinovinya kirowe vavale, mi mukwah'akole khiwamanle karimwemela. Akhatta Muva, Anamuva ariwa khuu nyu nvire muroweke, yarwa nto vavale, yarowa yamaka nan'awe vo ya Jinama awo, yamaka nan'aya ohorwa amphwanya Jinama ole. Navena Annampwara, eriwa: momaka? Eriwa komaka, eriwa mi komaka vava'va, eriwa nto wu navena eriwa khaw'atthu.

Anira Nannampwara-vo, mutthu nnamatatawe-vo, masi enamatata yokumana nihimo nimosa. Ariwa khiw'atthu, anivira mumu anriwa ni

Mukunxanyu n'ojinama, mwattikheliweke weiwo elapo wanaJinama, mwini-vo.

miyo mukiveleleke kintthuna omaka nan'aka anira t'annampwara, Annampwara.

Wu, Nampwara n'ala, mwamphwannye vava, nsina nlo n'oNamwaha mphwannye vava. Yira eri yaNampwara nsina nowani nomwene. Nto enariwa nrowe mukivelele, avelelanaá, akhwaranya-va amulapuwa Mettoni, amulapuwa Murioni, enarwa nto mu.

Yaphiya mu, Annamwaha ale anriwa nlelo nkentte, okhumelelana-vo khunrera nto vokhala atthu anaxúlo (anakhulu-Velhos)! Khata mutthu onetta n'omwene awe ohakhi nan'awe n'amusi awe. Okhumelelana onira na Najinama yale. Ariwa nyu muroweke siso, wu yokhala elapo enihaniwa oMpwhiwa. WaMpwhiwa. AKhirimani yaviraka, yarowaka owaniha ekhotto, yarowaka watumiha atthu, ojojo oPahari yariwa nipwahe, nipwahe.

Khiwalottiwa-wo ehikhwarannye-wo. Nto nttava nalottiwa, yariwa opwaha ni Khirimani, nipwaheke-nto. Mwaha w'ahavara mwaha wa mahalatthepo, yamwi mutthu iraru u u nikulu, n'okhuma nto onapajerya opwaha-vo, nto norowa pahi, anriwa kintthuna vavo. T'annampwara awo, nto emaka vale. Yamaka vale, nto enavahana mihula-va khuta mutthu ori nanamwan'awe-vo.

YaKhajema yaJinama akhumme waKhajema, yaNampwara akhumme waNampuha, masi owannyeya oMukhupure oMwiti.

Ahalawo atataya, masi aniya wu.

Nto anriwa nakhana, otekeliwa anaruma khukilathi mumu.

Nakilathi mumu, navena ale, omwatata mmosaru anetta vamosa-vo, amwettètelana moro wattipha nno, anvala wu, yavala wu , anivala nno, siso siso wattiphaka.

Khinarwa ale khinakhala, khiriwa chopha ennorwa.

Akunya yariwa chopha ennorwa, ariwa orera, ariwa eriwa enakheke elapo-ahu. Anarwa aLamawu, opajerya wene enarwa Arapi, t'awo nto yari wu, Ajojo. Yawo yathuma atthu.

Enathummwa-nto enariwa atthu awo yavara atthu akhwaya oKhirimani iwo waroiwa, nto ovariwa atthu yatumihiweke nto n'Ajojo. Yariwa mu muhephiro mu, yavira ni mwatiya, mwatiy'ene yiriwa aLaikha wa mutthove. Ti yaviranaya. (mwatiya Ntthanka).

Miyatiya iya, solotta iya, ti sansana. Nto iwo w'Ajojo wu, nto wakhaliwa mu. Phunivinya nto vano, enariwa nakhanna akunya, ariwa annorwa, ariwa hii, yiriweke ihopa, eriwa ihopa orwa onakha elapo-ahu? Húú, wowi. yarwa nnokhura chopha. Eriki okhuriwa tovira, khasuwenle wira nametto mili.

Nto panorwaya akunya ale, yarwa ahorwa, yarowa anivinya vai? Anivinya t'aNajinama anriwa miyo-va, haa arwiye opajerya wene oPikera.

Yarwa opikera atakanela, nno enalipeleliwa, eriwa oPikera wa mwene Nakweya, ohano W'annakweya.

Yeriwa Nannakweya Rekule ariwa a mwene Nakweya, ohano w'annakweya, nto yarowa opikera ale aletto ale oPikera weiwe atakanela nno nihisuwenle, atthu nno ahiphiye. Atakanela aletto ale, nkhamama

yarotthika nto kihisuwenlyaka, yarimokotthiwa, kihisuwenlyaka.
Anòttele-vo.

Nto punriwaya, wenno akhala oNanyupu, vakhala oNanyupu weiwo
onriwa oNamatthili, ephiro ele yavinya nno erowaka oMulayi wu oroso.
Nto wera ovenya, enavenya na'Najinama enariwa wi olapa, àlapa nto
a'Najinama ale enariwa hii, olapa weiwo musulu aka nkiniwerya miyo.
Nyuwo muroweke nyuwo, kahi mi hii, kihova, mana w'alampwa
anaxulu!

Onatthuna anamwane awo akithi, lapée. Nto yenle arowa, yaphiya iwe,
ariwa vano va nyuwo muhorwa hiyo wu nnotakanela. Yavinya, àvinya
T'annamwaha, atat'aya ale ahipitha, akhotta orowa olapa, ya Jinama ale
yahonle elapo ela akhotta orowa olapa. Eriwa muroke nyuwo nweya
mwalape muri ni maxepe. Kaxepe àri ani? Ari Niwasi, àri ani? Ari
Namaruma. Kaxepe ari ani? Ari Mmunya.

Ti yari makaxepe awo yaveleliwa eriwa khúú, tata muhòve nrowe nalape,
hii nolikanano wovelelani mmaphironi, anira nto T'annampwara-vo
musulu aya ayariwe n'amurokoraya, eriwa nnarowa oNanyupu.
Walapiwa oNanyupu.

Orowa olapa, aphwanyiwa aNamukhitto ale elampe a Nakhera ale
elampe, atthu-ale wùwu elampe. Anlapa wùwu, anto àvinya àrowa
yavinya, ovinya musulu mmosa, nlo yaphiya oNanyupu, ovinya musulu
mmosa àriwa Niwasi; valampyaya navena ekhumaka oNanyupu elampe,
ariwa va khamunlapa olelo khaimanle, mwatthike esumana elo enorwa
ettiminku.

Mwatthika ettiminku muntthunanyu mulape. Nto eriye erwaka aphwanya
othene owuriwaka, oniuriwa wowi, oniuriwa waNantira

Amole yawo, oniuriwa waNantira okhopela va, ephiro yelo, n'atthu-ale
khamanle olapa. Ni wi kweyaya annitthikela-wo, nto yaphwanya otheka
owuriwaka avinya a mwara aNantira, oni nwone alomwee, onakhuwelela
alomwe, nto avinya a munna ameyaya yayariwe w'amunna mi àmukuxa
kapwitthi aya àriwa tteru mayi, amòpa.

Amopela mwanamwane ole vothekani, amopela mwana a Nantira ale.
Yenle nto ekhala ekhotto ene, vavo-nto akinaku yalapuwa vahinruwo,
akinaku hi nto Annamaruma y'akhwiye vavale navena, musulu aya
ahókotthiwa wuwu, khalapuwanne orowa nno ttopo-ttopo otthampwa.
Eriwa nto húú, navena nyuwene musulu anyu ahanlene, okotthiwe
mmosa. Nto eriwa ntthikele, nto nalape wowi, khi variye nto ephiro ele
n'onyawela, n'opakawo ekhotto, niyalapa wowi? Nto nenle eriwa nalape
wowi.

Ovinya musulu aya áriwaka Paxikyeti àkhala wanaMukhula okhopela
wanaMululi, okhopela oMululi. WanaMukhula phathenlyaiye-wo. Yari
atthu òlwanya awo. Mutthu ànavinye arowa othela okhopela, àri
mulopwana! Okathi yowo, àriwa Paxikyeti, Paximukhúlu, omwi, t'atawo.
Kahiwa eriwaka yahorwa okhopela oNanyupu ehilapa, erowa yapaja
ekhotto waNantira. Ehivelavele wovira. Avira akunyene, avira ari
oParapatho; yarape yakumanane-wu. Vava ari, melo ari yavire Wivate, ari
Ohahupi purayawo, onira nto musulu, Paximukhulu, ari-wu.

Musulu pani? Musulu Annampwara, Annamwaha, nto yarowa ariwa nalape, (anakhulu) yiriwaya-vo avinnye ti yaworu, axulu (anakhulu) ene ti yaworu nasulu aya. Vanivinyiwa vavi, vanivinyiwa vavale vampwahiwa, punivinya nasulu aya ale. Vanivinyiwa vavale.

Musulu a Najinama wu khavo ovennye, avennye mwana mmosa ariwa Nuhúla àri mwan'aya Najinama, tatthanne wu, omwi: ni mi kinimwatthara atithi ale awuyarani, masi atithi ala wu àvinya ni mi kinotthana ekotto ele wu kawone amusi aka.

Nto atthàna Nuhúla ahokhwa wuwu, Namaruma, ahokhwa wuwu, ekhotto yatharamuliwe wa Nantira. Nto vano yiriwa nalape wowi, avinya nto Paximukhulu owo anamwi, yavinre atthu wuwu, nto yavira , woroiwa elapo ya Wivate.

Ephiyaka wIvate, atthu-vo aniya Ohàhupi-vo,yaphiya oloja ariwa khúú mwemele vava, anorwa vava akuny'ene, mukunya ihaniwa Nviheriwa àkhuma oParapatho, muxatoro ene ihaniwa Viheriwa, àkhuma oParapatho muxatoro owo àriwa onorwa vava mmulipeleleke vava mulape vava, wathumaniwa, masi wIvate oMululi weiwe okathi ola va oniriwa , oSeta. Weiwe, okathi ola va oniriwa oMwapala.

Nto wothukumaniwa vavale, akunya awo erwaka àriwa Khumpira t'itthaniwawe nto mukunyene, ari muxatoro ene iriwa Viheriwa oParapatho.

Nto yarwa ariwa ale anikhuma vava, ariwa otá wu, onalempwa, eriwa nsina, enakohiwa nsina. Tanampwara ale ni anNamwaha, eriwa mi Namwaha ka khumwaha. Mi nsina naka ka Khumwaha, yahari mwaha,

oruttu yalottiwa etthu, yakuxererya oruttu, eriwa nto Anakhumwaha awo anorwa vo.

Nto eriwa mi ka Khumwaha. Nto mukunya nottele omwi: Namwaha omosa.

Namwaha ariwa, há,há,há mi ka Namwaha. Nto vavo òhala ariwaka nimwareyeke, waphiyeke owani iwe w'akhapu, okhapu, khawiriwe oRekule. Wé wakhapu walaleyeke ana'awo. Anajinama àvithiwa mpuryani, ahivitha anéne wova wakhala khapu , wakhala khapu walaleye atthu othene ninnorwa vo, mwire kokhala n'alletto, nnorwa owannyawo weiwo, enamuriwa eriwa elapo ene? Eriwa Onxololo. Elapo ahu Wixololo, ariwa Wixololo, elempwe Wixololo weiwo eriwa nto há, há, há, yi yarwa nno eriwaya Wixololo, yarupa yaxelesiwa n'olaleya, mana Namwaha amusi awe ari wu, mulattu nikhumme wuwu.

Wira nto ovinye khata mukhitto, khata Alijaeman'ele, awo Amulim'awo evinrene, eriwaka anyopera anorwa-vo, hi nihaniwa anyopera niriwaka-vo nnihaniwa anyopera anorwa-vo. Khóó, nipitheliwaka mwamale awo. Ariwa aniya vavi, yipitheliweke va atthu eriki mwipitheliwa-vo, atthu eriki mwipitheliwa eriwaka anyopera avinya mumu. Nnihaniwa anyopera nnrowaka wAmphula.

Atthu awo nto yari a Nampamela-vo. Ariwa akháá mun'elawo ori ni mmulima, ori ni muyaje ovira wanalexe iwo, ariwa annorwa anyopera. Ariwa akháá khanvira awo, ovira vava nnaweha ontthunaya oyoka olapa-wo.

Nenle-nto ariyaya sisale ovinya ole, n'olapa nomala oriwa ninnorwa

wenno nle nikilanthahu norwa nolaleiwa muhupi. Aphwanyiwaya a Jinama ale, ole khalenle, ovinya Namwaha yole ohaphwanya a Najinama. Karoiyaka nokotthiwe. Anriwa ó ó, namatata xafatali muhikiromole wi àkhala amwene akhwaka akhanle-tho alupale. Mwireke ti yomi pahi. Ariwa n'ari nkinoromolani-tho mwaipithe, nkinoromolani-tho. Ariwa nyu mwilepiheke nyuwo pahi.

Atthu anatana-vo namusi aya vo, ariwa mwilepiheke nyuwo pahi. Ariwa pahi. Ohòrwa, onorwa owò Khumpira, Viheriwa, arwa iwe oni nkahanna epanja. Ahihaniwa nto ohalepa mumu, maxefi opajerya àri Namwita, òmwi Namwita anyu a xefi awe, mwen'awe eriwaka mwene, arowaka ovinya Namwita àriwa Ttukhuwa, avenyaka Ttukhuwa, ariwa Yuwa, arowaka Yuwa, ariwa Philipe. Avenyaka Philipe, àriwa Rumando, Rumando, ariwa Rumando, Naxile, yari elapo awe namukunxe wa Namuva, (onamatithi) onamatithi nayaranahu, vale nayaranahu àri Muthelaje, àkhala t'ophwannye oxefi ole wanaRumando, ariwa wanaRumando ori mukano wa Nweretthepo t'oryaiye Naxile owo. Yampwenhe omukanoni wa Nweretthepo kharipú, wattamela n'owannyawe, yamukunxayawo, wana Muva, wattamela owannyawe xefi ene p'aryaiyewo.

Nto navena Annampwara awo, Annamwaha awo enakhala vava. Mukunya òpajerya onyakela mu, akuny'ene ehiriwe, akunya ehinalape, opajerya onyakela mu akuny'ene yariwa Xipanyola, axipanyola, àvira mumu, nikhavalo saya.

Evinyaka axipanyola, ahorwa Alamawu, evinyaka alamawu, orwiye mukelesi, avinyaka mukelesi, anarwa mpwitikisi, ola nnimwikarahu olelo. Okhanle ponixintale atthu awo othene erikimojela oxintta elapo ahu. Akunya othene eriki mojela. Orwa-nto mpwitikisi anikuxerya ittottho ananthala va varihu, haya anelaka ela, ntekeke mittokottihu awavyaka, nyu mwàmwene, nyu murumelaneke. Nyu mwamwene mwamurumeleke ola, miyo korumelekeni nyuwo, awajeryaka atthu-vo, ni makhuje, mana anisuwela onittettekha, akelesi-awo khiyaniwerya osuwela, oniwerya onittettekha. Ekaro yarwiyenaiye nto mukelesi arwiye ni mûla.

A'Lamawu yarwiye nikhavalo, pwitikisi àrwiye ni puru. Lapée, ila Àrapi awo ajojo yarwiye ni Laitha, yavira navena ninama. (Khuwarivo) khuwarivo ephiro va. Yavira ni metto pahi enavyaka yohi. Pi mana wophwanyiwa va norwa noniphiyererya okhala oRekule, oRekul'ene, aletto ene opajerya wene olukammyaya-wo, wemenlyayawo, aletto othene awo, kiwalinkhyaka wanaMwaha, Wannampwara.

WanaJinama khemenle-wo muletto, nlelo-va ekhomo ene yathipeliwe enimwi ephuwaka-ekhwaka, ekhwaka ephuwaka. Ekhomo ene nlelo va khenokhwa enamala.

Antthara, yele mwahimmyanyu ni mutthu mathal'awe, atatawe navena ekhomo ele entthara mathala àtatawo, onimela Nampiri yowo, athipeliwe nlelo onikhalaka Nampiri yowo. Nto Mukoheke wi Nampiri pani?

Nampiri ene, ekhomo ene yari ekhomoni?

Nkahaya ekhomo xeni yeyo?

Ekhomo ene yari Mapatiri, yole orwiye. Ekhomo ene ehanle-va Mapatiri nlelo ari weiwe Merima ari weiwe, t'ekomo-ene yawo. Tapajenrye vale, antthara mathala atataya yamankyaya-vo. Nave ahomeriwa-vo ekololo ene eri vavo yalipa alampe, ele ekololo ene eri vavo. Ninlelo-va khenivinya-vo, ekhomo ene Mapatiri. Khuvo mwakha ahinikhalaya vavo yarwa akunya ahinikhalaya vavo, anikhala vavo. Nvuka wakhala vavo, nkelesi onimaka vavo mana ekhomo y'amusi aya yale Mathala amusi aya. Ekekhayi, khamuhimbye wotha-va olelo, mwahinyakaru exariya ele khamunotha. Nto memmo mutthu oriwa arwe nno ninnira khuú nto onniwaneliwa. Nnakhala oRekule owo oleliwa oriwa mwana arekule khamuhiyo akháu, mwana rekule onniwaneliwa n'axana Anajinama ala. Anniwanela nto, enawanela enariwa úú, oRekule khahi wawinyu, aletto yahari awinyu. Aletto khah'awinyu. Khweli, mokhweli nyu muhorwa munakikoha mutthu aletto a mwanawe aletto awe? Palala, kintthuna ohimya wi murim'ahu n'atthuna wilaphela okhotta wi khininkhala-khala mu nivinyaka-mu n'asulu awe n'anawe, nalamu awe, namwar'awe, khininkhalakhala nivinyaka okhala nari siso khinakhanle ailiru, Nampwara, mi ni Jinama i i, nahikhala namwarihu nnayara anihu, anihu yale ekhale n'aletto awo.

Nto n'aletto ahu ale àvela olimalela-mu navena okhuma mu nto khandthuna.

Ni hi, khinnatthunela okhuma mu mana àlimalela, àkhala ni mathal'aya yuhaya, mana aletto ahu. Akhala-tho, eri aletto, ekhala ni mathala. Masi walakela othene awo, okhanle mulupale ti Jinama? Nampwara? Mu

omphwanya muxatoro, wira weyo muxatoro mwene ole ti weyo omutthukale onvanre?

Nto muxatoro ahitikinihiwa anavinya awaka wakoha aNahavara. ANahavara yeheriwa à i, ekinananre tila: wakuxa atthu aka imara sinjipale muhikilelaka wi atthu ala ninnavariha muteko.

Vano, yahikohiwa wi mwene nto ontthunani?

Enamwiriwa katthuna wi khula okathi, muniranyu muteko anyu nvarihaka waphiyerya vavo munavarihanyu-vo, vano murweke okivekela miyo kakuxeke anàka kovahereryekeni, nvinyeke nto vavo nvarihaka muteko muhikhanle nyuwo wavara.

Vano ekhumelo vavo, aRekule-ale yarowa owani yahiphiya-tho enariwa, nyu atthu, mukittittimiheke, masi miyo ki etthyàko, mukittittimiheke muhikonexe ntoko havara orumpwe, okhala wi havara arumpwa onkhala ntoko munyapa.

Va-nto mmoha, mmoha kinniweya omukuxaka kimpakhirihaka kimutthukihaka.

Nto yele, ovinyererya vavale atthu ale, nahikhumelela nsina nlo nowiriwa aNahavara, atthu enawi aHavara Rumpwa. Nsina nla n'eHavara Rumpwa, nikhumelenle ni enamuna yelo hoye?

À a, nikhumelenle enamuna yelo. Mpuwa wana Havara mumu, woviramo muró mulupale, muro-ola ninano-va, nnira Malema.

Nsina okhumelela waya, nikhumelenle so:

Ti atthu ale yavinya erowaka owurya màsi a muró ene yole, vano-nto yaphiya vavale.

Amwi mukin'ole aholela owurya màsi ale, anwurya ale, amalihamo, avinyaka atthikela amalihamo mukahini mme. Atthikelamo-tho arika anawurya, akhwawe eriwa wula: màsi iwo annalema màsi-ene yala. Evinyeryo vavale nto, atthu ale enariwa muró ola olema. Vano nnakhumelela nsina na Malema.

10- Ethale ya Elapo y'oNahavara oMalema

Vale oNamuli emuttharaMalema mpakha oMutthava, yaphiyalyaya weiwe, yàhiwa atthu araru; opajerya aNapurumu, atokwene, anaveli aNahavara, nto ephiyaka va muttetthe vavale yahimaka n'amusi aya, amusi aya awo nto, wahoneyavo nto omwaramwareya erowaka nto mapuro oMphutu, aNahavara awo ehanle vavale, anakhumela nto mulopwana yole awana ekhotto ariwa Jermani. Jermani owo nto anasyasya ophiya wa Nahavara, ahinawerya waphwanya aNahavara, masi aNahavara n'atthu aya nuhawa waya, vano yahona wi atthu ene yala enamuhoxiwa.

Vano-nto anamwane nnya èli Akhunvanye ni anaMuhiya muye mwalape ekhotto, mwalapa ekhotto eyo murwe mukilèle.

Enarowa Wana Mukhuna, olapa ekhotto ni Jermani. Etthikaka weiwe akunya ale enatthara mpakha oNamojeliwa. Onamojeliwa weiwe khupaka epoma. Apankaya epoma, vano yi yawo yári etthyàko, yari nto nsina n'eRekule a Nahavara. Enavinya nto yawo yettaka opoma, yiwaka masu àkunya yawiye enlamulaka mumu.

Okathi vakhanène, akunya ale yanakuxa atthu emurumaka suphayi wi avareke, masi nto aNahavara wahananara-vo, okhala wi khiyàthuna wi atthu aya ehoxiweke.

Nto wahiphiyerya nto okathi wavinyaya aNahavara ale erowaka okaliposo wi yavekele mukhora ehuleliwe wi evolowe muxatoro ahisuwenle etthu. Nto suphayi anova, ahivinya arowaka opoma

Okathi vakhanène, akunya ale yanakuxa atthu emurumaka suphayi wi avareke, masi nto aNahavara wahananara-vo, okhala wi khiyàtthuna wi atthu aya choxiweke.

omphwanya muxatoro, wira weyo muxatoro mwene ole ti weyo omutthukale onvanre?

Nto muxatoro ahitikinihiwa anavinya awaka wakoha aNahavara. ANahavara yeheriwa à i, ekinananre tila: wakuxa atthu aka imara sinjipale muhikilelaka wi atthu ala ninnavariha muteko.

Vano, yahikohiwa wi mwene nto ontthunani?

Enamwiriwa katthuna wi khula okathi, muniranyu muteko anyu nvarihaka waphiyerya vavo munavarihanyu-vo, vano murweke okivekela miyo kakuxeke anàka kovahereryekeni, nvinyeke nto vavo nvarihaka muteko muhikhanle nyuwo wavara.

Vano ekhumelo vavo, aRekule-ale yarowa owani yahiphiya-tho enariwa, nyu atthu, mukittittimiheke, masi miyo ki etthyàko, mukittittimiheke muhikonexe ntoko havara orumpwe, okhala wi havara arumpwa onkhala ntoko munyapa.

Va-nto mmoha, mmoha kinniweya omukuxaka kimpakhirihaka kimutthukihaka.

Nto yele, ovinyererya vavale atthu ale, nahikhumelela nsina nlo nowiriwa aNahavara, atthu enawi aHavara Rumpwa. Nsina nla n'eHavara Rumpwa, nikhumelenle ni enamuna yelo hoye?

À a, nikhumelenle enamuna yelo. Mpuwa wana Havara mumu, woviramo muró mulupale, muro-ola ninano-va, nnira Malema.

Nsina okhumelela waya, nikhumelenle so:

Ti atthu ale yavinya erowaka owurya màsi a muró ene yole, vano-nto yaphiya vavale.

Amwi mukin'ole aholela owurya mäsì ale, anwurya ale, amalihamo, avinyaka atthikela amalihamo mukahini mme. Atthikelamo-tho arika anawurya, akhwawe eriwa wula: mäsì iwo annalema mäsì-ene yala. Evinyeryo vavale nto, atthu ale enariwa muró ola olema. Vano nnakhumelela nsina na Malema.

Ephattuvelo y'elapo y'oKukutteya oMalema.

Wakhala khalayene, elapo ela nasasaka mapuro okilathi.

Maphattuvelo ovinyererya oNamuli, axitokotoko yahupuwela evinyaka oNamuli waphattakunwe, orowa wasyasya mapuro makinaku ene, nto yettaka sisale yahiphiya nipuro nimosa, yahithukumana muxerexere w'omwako. Mwak'ole ohirina nsina naya, yiriwaka mwako pahi. Nto, wophiya nipuro nenle yahimukuxa makeyaya emuhelaka mwa nipuro nenle yathukumannaya axitokwene othene vavale. Emuhelaka makeyaya, waniwanyeya oruma omwako: Kukuttu, kukuttu, kukuttu, emuhelaka makeya sisale. Nto vale ele eri epheyo, nto amuhenlyaya makeya ole sisale yahivinya atthu ale etthikela nipuro nenle nikhanle ti navinnyaya ekhumaka oNamuli. Yahaphwanya atthu yale nipuro nahiyalyaya nipuro nenle.

Nto yahikela enulumihiwa mwakenlyanyu-wo muhëtta murettele? Eniriwa nihetta salama. Mene iwe, naiwa oruma mwako: kukuttu, kukuttu, kukuttu, nsina naya eryene epheyo. Nto wovinya vavale etthikaka atthu ale, atthikela-tho wira Yavareke miteko saya n'ipa saya, wira wasasaka nipuro nomaka yaphiya weiwe owani, yanakohana atthu aphawaha akenle wowi?

Enariwa omwako weiwe onikukutteya weiwe.

Vano, vovinyererya vavo atthu ale ahitthana nsina okukutteya, okukutteya, okukutteya mpakha okathi yola olukuluku yola, oniriwa okukutteya. A rekule Matola.

Hatá nanano vava anammuttettheni othene ninsuwela nsina n'okukutteya.

A História da Comunidade de Cucuteia.

(Distrito de Malema)

Kukuttu, kukuttu, kukuttu...

Ilustração: João de Castro Travessa
Correcção: Centro Catequético do Anchilo
Maquetização e Impressão: Novagráfica de Nampula, Lda.